

HUKUK DEVLETİ VE İDARİ İŞLEMİN GERİ ALINMASI

Rule of Law and Withdrawal of Administrative Acts

Dr. Öğr. Üyesi Onur GÜRER*

ÖZET

İdare, kamu yararını gerçekleştirme amacıyla faaliyet yürüttüğü için kamu gücü kullanır ve bireylerden üstün kabul edilir. Ancak idare bu üstünlüğünü kötüye kullanmamalı ve hukuka uygun hareket etmelidir. Bunun sağlanabilmesi için bazı durumlarda hukuka aykırı işlemlerin kaldırılması veya geri alınması gerekebilir. Kaldırmanın etkisinin geleceğe yönelik olması nedeniyle bu konuda herhangi bir sorun çıkmamaktadır. Buna karşılık idarenin işlemlerini geri alması geçmişe etkili olduğundan, bireylere (çoğunlukla kamu personeline) yapılan çeşitli ödemeler, imar mevzuatına göre verilen izinler, öğrenim, meslek hayatı gibi konular bakımından önemli hukuki sorunlarla karşılaşlabilmektedir. Bu sorunların düğümlendiği yer işlemi geri alma süresidir. İşlemin geçmişe etkisinin bazı durumlarda yaratabileceği sakıncalı sonuçları önlemek için yüksek yargı organları, geri alma süresi konusunda dava açma süresi ve makul süre olmak üzere iki temel ölçüt geliştirmiştir. Açık hata, yokluk veya ilgilinin hilesi durumlarında ise işlemin her zaman geri alınabileceği kabul edilmektedir. Dava açma süresi konusunda bir tartışma bulunmamaktadır. Ancak makul süre aralığının mahkemeler tarafından çok geniş takdir edilmesi benzer olaylarda çelişkili kararlar verilmesine yol açmaktadır. İlgilinin hilesi veya açık hata durumlarının belirlenmesi

* Piri Reis Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku Ana Bilim Dalı, ogurer@pirireis.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2714-5299

konusunda da benzer biçimde birbiriyle uyuşmayan mahkeme kararları söz konusudur. Danıştayın konuya ilişkin vermiş olduğu içtihadı birleştirme kararları da sorunu bütünüyle çözmemiştir. Danıştayın yanı sıra Anayasa Mahkemesi de idari işlemlerin geri alınması konusunda önemli bir denetim organıdır. Bireysel başvuru usulünde, geri almanın yol açtığı temel hak ve özgürlüklerin ihlali konusunda Yüksek Mahkemenin önemli kararlar verdiği söylenebilir. Buna rağmen birçok durumda ilgililerin hak kayıpları ancak uzun yıllar sonra giderilebilmektedir. Bu çalışmada idari işlemin geri alınması, hukuk devleti ilkesi bağlamında teorik boyutuyla ve yargı kararları çerçevesinde incelenmiş; idarenin yargısal denetiminin kapsamlı ve titiz biçimde yapılmasına, benzer konularda mahkemelerin yeknesak karar vermesine yönelik çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İdari işlemin geri alınması, hukuki güvenlik, kazanılmış haklar, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması, idari işlemlerin yargısal denetimi.

ABSTRACT

The administration wields public power in the public interest. It is, therefore, considered superior to individuals. However, the administration should act in accordance with the law and avoid abusing its superiority. To this end, it may be necessary to withdraw or revoke unlawful acts in certain cases. Since the revocation has a prospective effect, there will be no legal issues in this regard. However, given that the withdrawal of administrative acts has a retroactive effect, legal issues may arise regarding payments made to individuals (mostly public employees), permits granted under planning legislation, education, professional life, etc. A critical issue concerns the time limit for withdrawal of an administrative act. Hence, to prevent adverse legal consequences due to the retroactive effect of withdrawal of an act, supreme judicial authorities have developed criteria regarding the time limit for withdrawal. The period for filing an action and reasonable time period are used as basic criteria. In cases of manifest error, non-existence or fraud, it is considered that the act can always be withdrawn. Whereas there is no debate regarding the period for filing an action before the administrative courts, the courts' very broad interpretation of the reasonable time period has led to conflicting decisions in similar cases. Decisions have also been inconsistent concerning the determination of fraud or manifest error. Decisions on the unification of conflicting judgments of the Council of State have not fully resolved the issue either. Along with the Council of State, the Constitutional Court is also an important supreme judicial authority on the withdrawal of administrative acts. Under the individual application procedure, the Court has taken several landmark decisions on the violation of fundamental rights and freedoms caused by withdrawal. However, in many cases, the rights of those concerned can only be restored after many years. This study examines the withdrawal of administrative acts in terms of the rule of law, both theoretically and within

the framework of judicial decisions. Based on this analysis, the article recommends a thorough judicial review of administrative acts and for courts to make consistent judicial decisions in similar cases.

Keywords: Withdrawal of administrative acts, legal security, acquired rights, restriction of fundamental rights and freedoms, judicial review of administrative acts.

GİRİŞ

İdare kamu hizmeti sunan ve kolluk faaliyeti¹ yürüten bir aygıttır. Bu faaliyetler idari eylemler ve işlemler aracılığıyla hayata geçirilir. Yasama ve yargı organlarından farklı olarak idare; faaliyetini kesintisiz sürdüren, personel sayısı bunlarla karşılaştırılamayacak kadar çok, hayatın neredeyse her alanına müdahale edebilen bir varlık olduğu için daha fazla hata yapma eğilimi taşımaktadır. Dolayısıyla bu hataların yarattığı olumsuz sonuçların giderilmesi gerekir. İdari eylemlerin doğurduğu zararların karşılanması tazminat yoluyla olur. Hatalı veya hukuka aykırı olan idari işlemler de tazminat sorumluluğuna yol açabilir. Ayrıca bu olumsuz sonuçların idari yoldan giderilmesi de söz konusu olabilir. Gerekli koşulların varlığı durumunda idari işlemler bizzat idare tarafından geri alınabilir, kaldırılabilir, değiştirilebilir veya mahkemeler tarafından iptal edilebilir. Mahkemeler ancak hukuka aykırılığın söz konusu olması durumunda idari işlemleri iptal edebilirken idare, hukuka aykırı veya yerinde bulmadığı işlemlerini geçmişe veya geleceğe etkili olacak biçimde ortadan kaldıracaktır.

İdarenin aldığı kararları ortadan kaldırmaya yönelik iradesinin en çok sorun yaratan konusu işlemin geri alınma sürecidir. İdarenin farklı uygulamalarının yanında yargı organlarının konuya ilişkin vermiş olduğu kararlar sorunu daha da karmaşıklştırmıştır. Çalışmada bu sorun; hukuka uygunluk/aykırılık, kazanılmış hak / kazanılmış durum (müesses vaziyet) gibi kavramlarla bağlantılı bir biçimde, karşılaştırmalı hukuktaki düzenlemeler ve mahkeme içtihatları bağlamında değerlendirilmiştir. Konuya ilişkin bir diğer önemli kavram ise hukuk devletidir. Hukuk devletiyle idari işlemlerin geri alın-

1 Kolluk faaliyetini kamu hizmetinin özel usullerle yürütülen bir türü olarak kabul etmek gerekir. Özay, İ. H. (1996). *Günışığında Yönetim*, İstanbul: Alfa Yayınları, s. 475-476; Karahanoğulları, O. (2022). *İdare Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi, s. 371; Ulusoy, A. D. (2019). *Yeni Türk İdare Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 518.

ması arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü işlemin geri alınması; hukuka uygunluk, hukuki belirlilik, idari işlemlerin geriye yürümezliği ve idari istikrar ilkeleriyle doğrudan ilgilidir. Ayrıca idari işlemlerin geri alınması birtakım temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilebilmesine de yol açmaktadır. Ancak bugüne kadar idari işlemlerin geri alınması konusu bu bağlamda incelenmemiştir. Bu nedenle çalışmada, bahsettiğimiz kavramlarla bağlantılı bir biçimde, 1982 Anayasası'nın çeşitli maddelerinde düzenlenen temel hak ve özgürlükleri de kapsayacak biçimde, idari işlemlerin geri alınmasının hukuk devleti ilkesi çerçevesinde incelenmesine odaklanılmıştır. Düzenleyici işlemlerin geri alınmasına uygulamada çok sık rastlanılmamakta, temel hak ve özgürlükler çoğunlukla subjektif (birel) işlemlerle sınırlandırılmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda subjektif (birel) işlemlerin geri alınmasının koşulları ve yarattığı hukuki sonuçlar, bunların düzenleyici işlemlerle ilişkisi göz ardı edilmeden incelenmiştir.

I. İDARİ İŞLEMLERİN GERİ ALINMASI

A. TANIM VE BENZER KAVRAMLARLA İLİŞKİSİ

İdari işlemin geri alınması, işlemin yapıldığı andan itibaren hukuk dünyasından çıkarılmasıdır². Aynı hukuki sonucu doğurmaları nedeniyle işlemin geri alınması ile idare mahkemelerinin iptal kararı arasında benzerlik kurulmaktadır³. Nitekim bu anlamda idarenin işlemini geri alması, maddi ba-

-
- 2 Balta, T. B. (1968-1970). *İdare Hukukuna Giriş*, Ankara: TODAİE Yayınları, s. 183; Tan, T. (1970). *İdari İşlemin Geri Alınması*, Ankara: AÜSBF Yayınları, s. 5; Uler, Y. (1970). *İdari Yargıda İptal Kararlarının Sonuçları*, Ankara: AÜHF Yayınları, s. 7; Duran, L. (1982). *İdare Hukuku Ders Notları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, s. 421; Günday, M. (2017). *İdare Hukuku*, Ankara: İmaj Yayınevi, s. 170; Ulusoy, A. D. (2019). s. 423; Gözler, K. (2019). *İdare Hukuku C. I*, Bursa: Ekin Yayınevi, s. 1231; Bülbül, E. (2010). *İdari İşlemlerin Yürürlükten Kaldırılması*, İstanbul: Beta Yayıncılık, s. 19, Sancakdar, O. vd. (2021). *İdare Hukuku Teorik Çalışma Kitabı*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 385.
- 3 Onar, S. S. (1966). *İdare Hukukunun Umumi Esasları C. I*, İstanbul: Hak Kitabevi, s. 581; Gözler, K. (2019). s. 1231. İdarenin işlemi geri alması için zaman zaman iptal kavramı da kullanılmaktadır. Günday, M. (2017). s. 170-171; Ulusoy, A. D. (2019) s. 424; Karahanoğulları, O. (2022). s. 133. Her iki işlemin de sonuçları benzerdir. Uler, Y. (1970). s. 7.

kımdan yargı işlevinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir⁴. Hâlbuki işlemin geri alınması konusunda idarenin takdir yetkisi bulunurken, mahkemenin hukuka aykırı işlemi iptal etmesi bir yükümlülüktür ve bu durum; kamu yararını gözetilerek idareyle idari yargının özünü oluşturan bireyleri koruma arasındaki hukuki işlev farklılığından kaynaklanmaktadır⁵. İtalyan Anayasa Mahkemesi de idari işlemin geri alınmasının maddi bakımdan yargısal nitelikte olmadığını ve takdir yetkisine dayandığını belirtmektedir⁶.

İdari işlemin geri alınması işlemin kaldırılması kavramıyla da karıştırılmakta⁷, hâkimler dahi zaman zaman bu iki terimi gelişigüzel kullanmaktadır⁸. Ne var ki bunlar arasında da bir takım farklar bulunmaktadır. Her şeyden önce geri almanın etkisi geçmişe etkiliyken, idari işlemin kaldırılması geleceğe yönelik etki doğurur⁹. Geri almanın ancak hukuka aykırı iş-

- 4 Benvenuti, F. (1990). "Autotutela (diritto amministrativo)", içinde *Scritti Giuridici Volume II*, Napoli: Jovene Editore, s. 1789.
- 5 Zanobini, G. (1955). *Ricorso Amministrativo e Annullamento di Ufficio*, içinde *Scritti Vari di Diritto Pubblico*, Milano: Giuffrè Editore, s. 480 vd.
- 6 Cort. Cos., Sent. 181/2017, 21/6/2017, <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=2017 &numero=181> (Erişim Tarihi: 15/4/2025)
- 7 Güneş, T. (1965). *Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri*, Ankara: AÜSBF Yayınları, s. 170-171; Tan, T. (1970). s. 3-4. İlginçtir ki yazar, İtalya'da idari işlemin geri alınmasına ilişkin çalışmasında anlama göre değil *mot à mot* çeviri yaptığı için *revoca* için *geri alma*, *annullamento d'ufficio* için *kendiliğinden iptal* kavramlarını kullanmayı tercih etmiştir. Tan, T. (1974). *İtalyan İdare Hukukunda İdari İşlemin Geri Alınması*, içinde *Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta'ya Armağan*, Ankara: Sevinç Matbaası, s. 541, 556. Yazarın hukuki etki bakımından işlemleri yanlış değerlendirmesi söz konusu değilse de ilki için kaldırmayı, ikincisi için geri almayı kullanması daha uygun olurdu.
- 8 Matarella, B. G. (2015). *Il Provvedimento*, içinde Sabino Cassese (Der.), *Istituzione di Diritto Amministrativo* (ss. 353-422), Milano: Giuffrè Editore, s. 422. Benzer görüş için bkz. Gündüz, F. E. (2010). *İdari İşlemin Geri Alınması*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, s. 104.
- 9 Matarella, B. G. (2015). s. 421; Clarich, M. (2019). *Manuale di Diritto Amministrativo*, Bologna: Società Editrice Il Mulino, s. 224; Monteduro, M. (2014). "Retroattività del Provvedimento Amministrativo e Principi Generali Dell'ordinamento", *Amministrazione in Cammino*, s. 13, https://www.amministrazioneincammino.luiss.it/wp-content/uploads/2014/08/Monteduro_Retroatt_prov-amministr.pdf (Erişim Tarihi: 15/4/2025); Tan, T. (1970). s.

lemeler için söz konusu olduğu, hukuka uygun işlemlerin ise kaldırılabilirliği belirtilmektedir¹⁰. Hukuka aykırı işlemlerin geri alınması hukuka uygunluğu sağlamaya yönelik olup¹¹, idare bakımından bir yükümlülük¹² olduğu kadar, hukuk devleti olmanın da bir gereğidir¹³. Ancak hukuka uygun idari işlemlerin de istisnai olarak geri alınabilmesi mümkündür. Nitekim doktrinde Fransız idare hukukundan ve yargı uygulamasından esinlenilerek, idari işlemlerin hak doğurup doğurmadıklarına göre bir ayırım yapılmakta ve buna göre hangi işlemlerin hangi koşullarda geri alınabileceği veya kaldırılabilirliği belirlenmektedir¹⁴. Bu kapsamda hukuka uygun hak yaratıcı olmayan işlemlerin geri alınabilmesinin ve kaldırılabilmesinin mümkün olduğu, hukuka uygun hak yaratıcı işlemlerin ise geri alınamayacağı¹⁵, ancak kanunda öngörülmesi durumunda kaldırılabilirliği savunulmaktadır¹⁶. Bize göre de idari işlemin geri alınması hukuka aykırı işlemler bakımından söz konusu olabilir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi hukuka uygun idari işlemlerin istisnai durumlarda geri alınabilmesi mümkündür. Örneğin ilgilisi ve üçüncü kişiler için hak yaratmayan izin isteminin reddi kararı, memur

7; Gözler, K. (2019). s. 1231; Ulusoy, A. D. (2019). s. 423.

10 Güneş, T. (1965). s. 172; Bülbül, E. (2010). s. 14.

11 Tan, T. (1970). s. 14; Gözler (2019). s. 1232.

12 Karahanoğulları, O. (2022). s. 138; Akyılmaz, B., Sezginer M. ve Kaya, C. (2023). *Türk İdare Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 484.

13 Danıştay Birinci Dairesinin 30/5/2003 tarihli ve E.2003/71, K.2003/69 sayılı kararı, *Danıştay Kararlar Dergisi*, C. 1., S. 2., s. 34.

14 Tan, T. (1970). s. 73 vd.

15 Balta, T. B. (1968-1970). s. 183.

16 Gözler, K. (2019). s. 1217; Bıyıklı, H. İ. (1973). "Fransız ve Türk Hukuk Sistemlerinde İdari İşlemlerin Geriye Yürümezliği İlkesi", *Danıştay Dergisi*, C. 3., S. 11., s. 124; Oğurlu, Y. (2003). *İdare Hukukunda Kazanılmış Haklara Saygı ve Haklı Beklentiler Sorunu*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 182 vd.; Tan, T. (1970). s. 39-40. Yazar hukuka uygun hak doğuran işlemlerin geri alınmasının gerçekte kaldırma niteliğinde olduğunu, Alman hukukunda hukuka aykırı idari işlemin geri alınması konusunda ise hak yaratıcı etkinin dikkate alınmadığını, ancak hukuka aykırılığın mahkemeler tarafından çok dar yorumlandığını belirtmektedir. Eserin yayımlanmasından kısa bir süre sonra 1976 yılında Alman İdari Usul Kanunu yürürlüğe girmiş; Kanun, hak yaratan işlemlerin geri alınmasını ve kaldırılmasını ayrıntılı olarak düzenlemiştir. Hak yaratıcı olsun veya olmasın hukuka uygun işlemlerin geri alınamayacağına ilişkin görüş için bkz. Gündüz, F. E. (2010). s. 182.

alımı için yarışma sınavı yapılması kararı gibi işlemler yerinde gerekçesiyle geri alınabilir¹⁷. Benzer biçimde hak yaratan hukuka uygun subjektif (birel) işlemler ilgili kişinin (üçüncü kişilerin haklarına zarar vermemek koşuluyla) talebi üzerine veya kanunun öngördüğü durumlarda geri alınabilir¹⁸.

İdari işlemin geri alınmasının değiştirme, düzeltme, icazet, onay ve aksine (karşı) işlem ile ilişkisi üzerinde de durulmalıdır. İdari işlemin değiştirilmesi de kaldırma gibi geleceğe yönelik etki doğururken¹⁹ düzeltme işlemi hem geçmişe hem de geleceğe etkili olmaktadır²⁰. Düzeltme işleminin geleceğe yönelik etkisi başka bir işlemi sona erdirmeye niteliği bulunmasından kaynaklanır²¹. İcazet (*convalida*) ve onay (*ratifica*) işlemlerinin etkisi de geçmişe yönelik olmakla beraber geri almadan farklıdır²². Bunlar hâlihazırda yapılmış işlemlerin etkisini açıklayan veya koruyan olumlu işlemler olduğu için *retrospektif*, hukuki sonuçlarını doğurmuş işlemlerin başından itibaren hiç var olmaması sonucunu doğuran geri alma ise *retroaktif* nitelikte kabul edilmektedir²³. Son olarak mevzuatta düzenlenen özel usullerle hukuka uygun idari işlemleri geleceğe etkili olarak sonlandıran aksine (karşı) işlemin kaldırmanın bir türü olarak geleceğe yönelik etki doğurduğunu belirtelim²⁴.

17 Gözler, K. (2019). s. 1235-1236. Çeşitli taleplerin veya kararların reddi olarak kendisini gösteren negatif işlemlerin hak doğurmasının kabul edildiği istisnai durumlar için bkz. Tan, T. (1970). s. 79-81.

18 Gözler, K. (2019). s. 1236-1237.

19 Balta, T. B. (1968-1970). s. 183.

20 Duran, L. (1982). s. 421-422.

21 Erguvan, D. D. (2016). İdari İşlemin Geriye Yürümezliği İlkesi ve Geri Alma İstisnası, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, s. 227.

22 Corso, G. (1969). *L'efficacia del Provvedimento*, Milano: Giuffrè Editore, s. 400-404.

23 a.g.e. s. 405 vd.

24 Bülbül, E. (2010). s. 7. Disiplin cezasıyla meslekten/memuriyetten çıkarma aksine işlemin tipik örneği olarak gösterilmektedir. Gözübüyük, A. Ş. ve Tan, T. (2018). *İdare Hukuku Cilt I Genel Esaslar*, Ankara: Turhan Kitabevi, s. 490.

B. İDARİ İŞLEMLERİN GERİ ALINMASINDA SÜRE SORUNU

1. Geri Alma Süresine İlişkin Kanuni Düzenlemeler

Türkiye’de idari işlemin geri alınması konusunda İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun “Üst makama başvuru” başlıklı 11. maddesi ve bazı kanunlarda idari işlemlerin ve yaptırımların geri alınmasına ilişkin hükümler dışında ayrıntılı bir kanuni düzenleme bulunmamaktadır. Buna karşılık Alman İdari Usul Kanunu’nun (Verwaltungsverfahrensgesetz) 48. ve 49. maddeleri, sırasıyla hukuka aykırı ve hukuka uygun idari işlemlerin kaldırılmasına ve geri alınmasına ilişkin oldukça ayrıntılı hükümler içermektedir. Bu işlemler doktrinde “hükümsüz kılma” başlığı altında incelenmektedir²⁵. Bunun işlemlerin hem geçmişe hem de geleceğe etkili olabilme niteliğinden ileri geldiği söylenebilir. Alman İdari Usul Kanunu’nun 48. maddesinin 2. fıkrasına göre, hukuka aykırı hak yaratan işlemler, ancak belli koşulların varlığı hâlinde geri alınabilir. Parasal veya aynı ödemeye ilişkin idari işlemler; hile, tehdit, rüşvet yoluyla veya yanlış-eksik bilgiye dayanılarak elde edilmemesi veya hukuka aykırılığın doğrudan veya ağır ihmal nedeniyle bilinmemesi kaydıyla geri alınamaz. Bu kapsamda olmayan fakat ilgisine mali külfet yükleyen hukuka aykırı idari işlemler geri alınabilir, ancak özel kişinin zararı, kamu yararı karşısında korunmaya değer olduğu oranda tazmin edilir²⁶. İlginin korunmaya değer menfaatinin kamu yararından *fazla* olması durumunda işlem geri alınamayacaktır. Bu ikisi arasındaki denge değerlendirilirken, işlemin yapılmasından itibaren geçen sürenin uzun olması veya kesin mal varlığı zararı durumu özel menfaat lehine değerlendirilecek

25 Yılmaz, D. (2011). “Alman İdari Usul Hukuku’nda İdari İşlemin İdare Tarafından Hükümsüz Kılınması”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 15., S. 2., s. 257 vd. Kanunun 48. maddesinde *rücknahme* (withdrawal), 49. maddesinde ise *widerruf* (revocation) kavramları kullanılmaktadır.

26 https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/EN/gesetztestexte/VwVfg_en.pdf?__blob=publicationFile&v=3 (Erişim Tarihi: 15/4/2025)

ve işlem geri alınamayacaktır²⁷. Aynı maddenin 4. fıkrasına göre idare, hukuka aykırılığı öğrenmesinden itibaren bir yıl içerisinde işlemi geri alabilir. İdari yargının süreyi işlemin hükümsüz kılınması için gereken tüm koşulların öğrenilmesinden itibaren başlatmasının Alman doktrininde eleştirildiği belirtilmektedir²⁸. Hak yaratan hukuka uygun işlemler ise Kanun'un 49. maddesine göre ancak kaldırılabilir. Kaldırmaya kanunda izin verilmiş olması veya kaldırma yetkisinin idari işlemde bulunması gibi sebeplerle²⁹ işlem yine bir yıl içerisinde kaldırılabilir. Hukukumuz bakımından da makul sürenin her somut olaya göre değerlendirilmesi gerektiği, ancak genel bir eğilim olarak bir yıllık sürenin *makul* kabul edildiği belirtilmektedir³⁰.

İtalya'da da geri alma süresine ilişkin birtakım kanuni düzenlemeler yapılmıştır. 7 Ağustos 1990 tarihli 241 sayılı İdari Usul Kanunu'nda³¹ değişiklik yapan 30 Aralık 2004 tarihli 311 sayılı Kanun'un 136. maddesiyle; idare için tasarruf sağlayan veya mali yüklerin azaltılması konusundaki idari işlemlerin geri alınabileceği, bunların sözleşmeden doğan bir zarara yol açması durumunda işlemin yapılmasından itibaren en fazla üç yıl içinde zarar görenlere maddi tazminat ödenmesi gerektiği düzenlenmiştir. 7 Ağustos 1990 tarihli 241 sayılı Kanun'un 21. maddesinde değişiklik yapan 11 Şubat 2005 tarihli 15 sayılı Kanun'a göre, ekonomik çıkar sağlayan bir işlem; kamu yararına dayanılarak ilgililerin çıkarlarını da gözetmek koşuluyla makul süre içinde işlemi yapan organ veya kanunlarda gösterilen başka bir organ tarafından geri alınabilecek-

27 https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/EN/gesetztestexte/VwVfg_en.pdf?__blob=publicationFile&v=3 (Erişim Tarihi: 15/4/2025)

28 Yılmaz, D. (2011). s. 262.

29 Kaldırma için gerekli diğer sebepler ve bunların geri alma sebepleriyle karşılaştırılması için bkz. Yılmaz, D. (2011). s. 265 vd.

30 Ulusoy, A. D. (2019). s. 425.

31 Kanunun orijinal hâli daha farklıdır: İdari Usul ve İdari Belgelere Erişim Hakkına İlişkin Yeni Kurallar (*Nuove Norme in Materia di Procedimento Amministrativo e di Diritto di Accesso ai Documenti Amministrativi*).

tir. Makul süre, 2015 ve 2021 yıllarında yapılan değişikliklerle önce on sekiz ay olarak, sonra on iki ay olarak belirlenmiştir³². 21. maddenin 9. fıkrasının 2. bendine göre, kamu yararının bulunması durumunda, geri alınabilir işlemin makul sürede üst makam tarafından onaylanması da mümkündür. İdari işlemlerin geri alınmasına ilişkin kanuni düzenleme yapılması, işlemin geri alınması konusunda idari yargının geçmişteki eğilimini önemli ölçüde etkilememiş, idarenin işlemi geri alma konusundaki takdir yetkisinin geniş olduğu düşüncesi sürdürülmüştür³³. İdare mahkemeleri hukuka aykırı işlemlerin geri alınmasında güncel ve somut kamu yararının varlığını aramaya devam etmişlerdir³⁴. Ayrıca İtalyan Devlet Konseyi, Kanun hükümlerinin idari işlemin geri alınmasını zorunlu hâle getirmediği yönünde karar vermiştir³⁵. Ancak Kanun'un idari işlemin geri alınmasındaki esnek *makul süreyi* belirli bir zaman dilimine bağlayarak hukuki belirlilik ilkesini güçlendirdiği³⁶ ve bunu tükenmeyen bir yetki olmaktan çıkardığı doktrinde savunulmaktadır³⁷. Ayrıca hak düşürücü nitelikte olduğu kabul edilen bu sürede idarenin işlemini geri almaması durumunda, işlemin hukuka aykırılığının yeniden incelenerek geri alınması mümkün olmadığı belirtilmektedir³⁸. Düzenleme, Fransız Devlet Konseyinin 2001 tarihli *Ternon* kararında hukuka aykırı hak yaratıcı işlemler için belirlediği dört

32 https://www.bosettiegatti.eu/info/norme/statali/1990_0241.htm (Erişim Tarihi: 18/4/2025)

33 Allena, M. (2018). *L'annullamento d'ufficio dall'autotutela alla Tutela*, Napoli: Editoriale Scientifica, s. 34-35.

34 Cons. Stato, Ad. Plen., 17 Ottobre 2017, n. 8.

35 Cons. Stato, Sez. V, 17 Aprile 2012, n. 2551.

36 di Modugno, N. (2024). "Annullamento d'ufficio, Affidamento e Termine di Dodici Mesi", *Diritto Pubblico Europeo - Rassegna Online*, V. 21., F. 1., s. 288, 304.

37 Ramajoli, M. (2016). "L'annullamento d'ufficio alla Ricerca di un Punto d'equilibrio", *Rivista Giuridica di Urbanistica*, F. 32., No. 1-4., s. 104. Bu Almanya'daki düzenlemeye benzemektedir, ancak Almanya'dan farklı olarak İtalya'da ve Fransa'da geri alma süresi, öğrenme tarihi değil işlemin yapılış tarihinden itibaren başlamaktadır. di Modugno, N. (2024). s. 283-284.

38 a.g.e. s. 289, 290.

aylık geri alma süresinden uzun olmakla birlikte³⁹, İtalyan idare mahkemelerinin kimi durumlarda iki yıldan uzun süreyi makul bulduğu kararlarına göre kısadır⁴⁰. Ayrıca Kanun'un 21. maddesinin 9. fıkrasının 2. bendinin ikinci cümlesine göre; ilgilinin ciddi hatası, hilesi veya yanlış beyanı söz konusu olduğunda idari işlemlerin geri alınmasında on iki aylık süre uygulanmayacaktır⁴¹. Böylece ilgisinin iyi niyetli olmadığı idari işlemlerin her zaman geri alınabileceğine ilişkin Konsey kararlarının⁴² kanunlaştırıldığı söylenebilir⁴³.

İtalya'da imar hukukunda işlemlerin geri alınmasına ilişkin özel bir süre bulunmaktadır. 6 Haziran 2001 tarihli 380 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'ne göre⁴⁴, şehir planlama ve imar konularında şehircilik ilkelerine veya konuya ilişkin mevzuata aykırılık hâlinde idari işlemin on yıl içinde geri alınabilmesi mümkündür. Bu düzenleme 241 sayılı İdari Usul Kanunu'ndaki genel geri alma süresiyle çelişmektedir⁴⁵. Bu konuda sonraki kanun hükmünün öncekini kaldırması mı yoksa özel-genel kanun ilişkisinin mi bulunduğu tartışmalıdır. Ancak 7 Ağustos 2015 tarihli 124 sayılı Kanun'un 6. maddesinin 2. fıkrasıyla, yukarıda bahsettiğimiz 311 sayılı Maliye Kanunu'nun (*Legge Finanziaria*) 241 sayılı Kanun'daki idari iş-

39 a.g.e. s. 283.

40 Ramajoli, M. (2016). s. 105.

41 23 Ekim 2015 tarihli Fransız İdari Usul Kanununun (*Code des relations entre le public et l'administration*); 242. maddesinde hak yaratıcı bir işlemin geri alınması dört ayla sınırlandırılmış, 241. maddesinde de hileyle elde edilmiş bir işlem konusunda bu süre sınırının uygulanmayacağı düzenlenmiştir. di Modugno, N. (2024). s. 283. İtalyan Devlet Konseyinin sessiz kalmayı da yanlış beyan olarak kabul ettiği bir kararı bulunmaktadır. Cons. Stato, Sez. IV, 18 Luglio 2018, n. 4374.

42 Cons. Stato, Sez. IV, n. 942/1983; Cons. Stato, Sez. V, n. 1213/1999, n. 2544/2000, n. 2648/2000. Kararları aktaran di Modugno, N. (2024). s. 291.

43 a.g.e. s. 291-292.

44 İtalya'da Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerini hazırlayan ve uygulayan Bakanlar Kuruludur. Bunlar bizim hukuk sistemimizdeki Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine değil kanun hükmünde kararnamelere karşılık gelmektedir.

45 Ramajoli, M. (2016). s. 111.

lemin geri alınmasına ilişkin yaptığı değişiklik kaldırılmıştır. Buna karşılık Kararname’de düzenlenen on yıllık geri alma süresinin açıkça kaldırılmaması nedeniyle, özel-genel kanun ilişkisinin var olduğu yorumunun doğru olduğu doktrinde savunulmaktadır⁴⁶.

İtalya’da merkezî idarenin yerel yönetimlerin işlemlerini istisnai olarak geri alması da mümkündür⁴⁷. 23 Ağustos 1988 tarihli 400 sayılı Yürütme Faaliyeti ve Başbakanlık Örgütünün Kuruluşu Hakkında Kanun’un (*Disciplina dell’attività di Governo e Ordinamento della Presidenza del Consiglio dei Ministri*) ve 18 Ağustos 2000 tarihli 267 sayılı Yerel Yönetimler Hakkında Kanun’un (*Testo Unico degli Enti Locali*) hükümlerine göre; Bakanlar Kurulu, düzenin (idarenin) bütünlüğünü sağlamak için içişleri bakanının önerisiyle, Devlet Konseyinin (*Consiglio di Stato*) görüşünü almak koşuluyla yerel yönetimlerin huku-ka aykırı işlemlerini bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle her zaman olağanüstü olarak geri alabilir (*annullamento straordinario*)⁴⁸. İtalyan Devlet Konseyi, Bakanlar Kurulunun bu yöndeki birtakım taleplerine olumlu görüş vermiştir. Konsey; Cenova Belediyesinin yerel seçimlerde ve referandumlarda Avrupa Birliği vatandaşı olmayan belediye sakinlerine oy kullanma hakkı veren düzenleyici işleminin geri alınmasına ilişkin Bakanlar Kurulunun talebine, konunun devletin yasa-ma yetkisinin saklı alanında bulunması gerekçesiyle olumlu görüş vermiştir⁴⁹. Benzer biçimde Covid-19 pandemisi dö-ne-minde, Messina Belediye Başkanı’nın Messina Limanı’ndan Sicilya’ya girişlerde ilgililere en az kırk sekiz saat önceden kimlik bilgilerini, gidilecek yeri ve gerekçesini bildiren onli-ne form doldurma zorunluluğu getiren emrini geri almak için Bakanlar Kurulu, Devlet Konseyinin görüşüne başvurmuştur. Konsey, belediye başkanının temel hak ve özgürlükleri sınır-

46 a.g.e. s. 112.

47 Tan, T. (1974). s. 556.

48 di Modugno, N. (2024). s. 285-286.

49 Cons. St., Sez. I, 16 Marzo 2005, n. 9771.

landıran emrinin geri alınmasını ilgili kanun hükümlerine uygun bulmuş ve olumlu görüş vermiştir⁵⁰.

2. Yüksek Yargı Organlarının Konuya Yaklaşımı

XIX. yüzyılda Fransa'da idarenin hak yaratan işlemini geri alamayacağı kabul ediliyordu⁵¹. Ancak Fransız Devlet Konseyi (*Conseil d'État*), idarenin hak yaratan hukuka aykırı işlemini geri alabileceğini 1912 tarihli *Abbè Blanc* kararıyla kabul etmiş, bundan on yıl sonra verdiği 1922 tarihli *Dame Cachet* kararıyla hukuka aykırı hak yaratıcı işlemlerin geri alınmasının koşullarını belirlemiştir⁵². Konsey, hak yaratıcı birel işlemin geri alınabilmesi için işlemin hukuka aykırı olmasını ve işleme karşı dava açma süresinin (altmış gün) başlamamış veya geçirilmemiş olmasını, dava açılmışsa kararın kesinleşmemiş olmasını aramaktaydı⁵³. Altmış günlük geri alma süresinin her durumda kabul edilmesi karmaşık durumlar bakımından kısa bulunmaktadır⁵⁴. Konsey, 2001 tarihli *Ternon* kararında ise işlemin kabulünden itibaren dört ay içerisinde idarenin hak yaratıcı hukuka aykırı işlemini geri alabileceğini kabul etmiştir⁵⁵. Böylece dava açma süresiyle işlemi geri alma süresi arasındaki bağın koptuğu söylenebilir.

İtalyan Devlet Konseyi, İtalya'da idari yargı organlarının idari işlemlerin her zaman geri alınabileceği yönündeki erken dönem kararlarının zaman içinde evrimleştiğini, bu konuda mahkemeler tarafından makul sürenin aranmaya başlandığını vurgulamaktadır⁵⁶. Konsey, bu nedenle idarenin, kamu

50 Cons. St., Sez. I, 7 Aprile 2020, n. 735.

51 di Modugno, N. (2024). s. 282.

52 a.g.e. s. 282-283; Allena, M. (2018). s. 28; Gözler, K. (2019). s. 1239.

53 a.g.e. s. 1239.

54 Allena, M. (2018). s. 96. Benzer görüş için bkz. Karahanoğulları, O. (2022). s. 134.

55 Allena, M. (2018). s. 28; di Modugno, N. (2024). s. 283; Gözler, K. (2019). s. 1243-1244; Ramajoli, M. (2016). s. 105.

56 Makul süreyi, idarenin işlemi geri almasının geleneksel sınırı olarak tanıyan görüş için bkz. Ramajoli, M. (2016). s. 104.

yararı gerekçesiyle geri alınan hukuka aykırı işlemle ilgili diğer durumlar ve çıkarlar (subjektif haklar ve haklı beklentiler) arasında daha dikkatli değerlendirmeler yapmasının sağlandığını belirtmektedir⁵⁷.

Hukukumuzda Danıştay, idari işlemin geri alınma süresi konusunda kendisini kesin bir süre sınırıyla bağlı tutmamaktadır⁵⁸. Ancak Yüksek Mahkeme, derece yükselme (terfi) işlemleri ve uyarılama (intibak) işlemlerine dayanılarak yapılan hatalı ödemeler konusunda idari işlemlerin hangi süre içerisinde geri alınabileceğini belirlemiştir. Danıştay; kanunsuz yapılan bir yükselmenin memur lehine kazanılmış bir hak doğurmayacağını, ancak bu işlemin birçok etki ve sonuç doğurduğunu, idarece kanunsuz bir yükselme işleminin her zaman geri alınabileceğini kabul etmenin *istikrar ilkesiyle* bağdaştırılamayacağını, memurun kanuna uygun biçimde peş peşe yükselmesinin söz konusu olması durumunda idarenin işlemi geri almasının mümkün olmadığına ilişkin kararlar doğrultusunda farklı içtihatları birleştirmiştir⁵⁹. Danıştay peş peşe yükselmenin, altı yıllık süreye karşılık gelen en az iki derece yükselme olduğuna karar vermiştir⁶⁰. Bu içtihadın ve kararların sadece kanuna aykırı yükselmelere ilişkin olduğunu hatırlatmak gerekir. Yine Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu; hukuka aykırı yükselme (terfi) ve uyarılama (intibak) işlemlerine dayanılarak yapılan hatalı ödemelerin yokluk, açık hata, memurun gerçek dışı beyanının veya hilesinin bulunmaması koşuluyla, dava açma süresi içerisinde geri alınabileceğine ilişkin kararlar doğrultusunda içtihatları birleştirmiştir:

57 Cons. Stato, Ad. Plen., Sentenza 17 Ottobre 2017, n. 8.

58 Tan, T. (1970). s. 121.

59 Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulunun 26/9/1952 tarihli ve E.1952/15, K.1952/244 sayılı kararı, LEGALBANK.

60 Danıştay Beşinci Dairesinin 24/9/2002 tarihli ve E.1999/1909, K.2002/3361 sayılı kararı, *Danıştay Kararlar Dergisi*, C. 1., S. 1., s. 196; Danıştay Beşinci Dairesinin 16/9/2005 tarihli ve E.2002/1094, K.2005/3654 sayılı kararı, *Danıştay Dergisi*, C. 36., S. 111., s. 177.

“(...) hukuka aykırı terfi veya intibak işlemine idare edilenin gerçek dışı beyanı veya hilesi sebep olmuşsa veyahut geri alman idarî tasarruf yok denilebilecek bir illele malülse yahut bir terfi veya intibakta idare edilenin kolayca anlıyabileceği kadar açık bir hata mevcutsa ve idareyi haberdar etmemişse, memurun iyi niyetinden söz etmeye imkân yoktur. (...) Ancak, bunun dışında kalan hatalı ödemeler için memurun iyi niyeti istikrar ve kanuniyet kadar önemli bir kural olduğundan yukarıda yazılı istisnalar dışında kalan hatalı ödemeler 90 gün içinde istirdat edilebilir ve 90 günlük sürenin başlangıcı da hatalı ödemenin ilk yapıldığı tarihtir.

2- İdarenin, yokluk, açık hata, memurun gerçek dışı beyanı veya hilesi hallerinde, süre aranmaksızın kanunsuz terfi veya intibaka dayanarak ödediği meblağı her zaman geri alabileceğine (...)

3- Yukarıda belirtilen istisnalar dışında kalan hatalı ödemelerin istirdadının, hatalı ödemenin ilk yapıldığı tarihten başlamak üzere 90 gün içinde kabil olduğuna ve 90 günlük süre geçtikten sonra istirdat edilemeyeceğine (...) karar verildi.⁶¹”

Yargıtay İçtihatları Birleştirme Büyük Genel Kurulu da başta yanlış uyarılama (intibak) işlemleri olmak üzere idarenin subjektif (birel) işlemlerinin ancak iptal davası açma süresi içerisinde, kanunlarda düzenlenmişse özel sürelerde ve dava açılmışsa dava sonuna kadar geri alınabileceğine ilişkin kararlar doğrultusunda içtihatları birleştirmiştir:

“1- Yokluk ve mutlak butlan halleri hariç ve kişinin gerçek dışı beyanı veya hilesi de sebebiyet vermemiş olmak kaydıyla, idarenin yanlış şart-tasarrufunun (özellikle yanlış intibak işlemi), ancak iptal davası süresi veya kanunlarda özel bir süre varsa bu süre içinde yahut iptal davası açılmışsa dava sonuna kadar, geriye yürür şekilde geri alabileceğine,

61 Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulunun 21-22/12/1973 tarihli ve E.1968/8, K.1973/14 sayılı kararı, Resmî Gazete, S. 14915.

2- Bu süreler geçtikten sonra yanlış (tasarrufun geriye yürür şekilde geri alınamayacağına,

3- Bu süreler geçtikten sonra yanlış tasarrufun geri alınması halinde geri alma gününe kadar doğmuş durumların, parasal sonuçları da dahil olmak üzere, hukuken kazanılmış durum olarak tanınması gerektiğine,

4- Bu nedenle yanlış işlemin (İntibakın) bu süreler geçtikten sonra geri alınması durumunda geri alma gününe kadar ödenmiş bulunan fazla paraların (aylıkların) hukuken geçerli bir nedenle ödenmiş bulunduğu kabulü gerekmesi karşısında artık sebepsiz zenginleşme söz konusu olamayacağından, sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanılarak geri istenemeyeceğine ve içtihatların bu yolda birleştirilmesine ilk toplanmış günü olan 27/1/1973 tarihinde üçte ikiyi aşan çoğunlukla karar verildi.⁶²

Görüldüğü üzere Yargıtay kararında bütün subjektif (birel) işlemlere ilişkin geri alma süreleri belirlenmiştir. Buna karşılık Danıştay, yalnızca kanuna aykırı yükselme ve ödemeler konusunda geri alma süresine ilişkin içtihadı birleştirme kararı vermiştir. Ayrıca Danıştay, Yargıtaydan farklı olarak, açık hatanın⁶³ söz konusu olması durumunda da idari işlemin her zaman geri alınabileceğine karar vermiştir. İdari işlemlerin geri alınmasında dava açma süresiyle makul süre arasında bir denge kurulması gerektiğini düşünüyoruz. İlginin hilesinin, yanlış beyanının veya idarenin açık hatasının bulunmadığı durumlarda, idarenin hukuka aykırı olarak yaptığı her türlü hatalı ödemenin dava açma süresinde veya dava açılmışsa karar kesinleşene kadar geri alınabilmesinin, bunun dışında kalan durumlarda geri almada makul sürenin her bir olayda

62 Yargıtay İçtihatları Birleştirme Büyük Genel Kurulunun 27/1/1973 tarihli ve E.1972/6, K.1973/2 sayılı kararı, Resmî Gazete, S. 14497.

63 Açık hata nedeniyle idari işlemlerin geri alınması hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. Altındağ, H. (2016). "İdari İşlemin Geri Alınması Sebebi Olarak Açık Hata", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 20., S. 4., s. 81-97.

görevli mahkemeler tarafından belirlenmesinin yerinde olduğunu düşünüyoruz⁶⁴. Yalnız makul süre aralığının çok geniş takdir edilip, benzer işlemler için çelişkili kararlar verilmemesi gerektiğini de belirtmek isteriz.

3. Her Zaman Geri Alınabilen İdari İşlemler

Yukarıda idari işlemlerin Türkiye, Almanya, Fransa ve İtalya gibi kıta Avrupası ülkelerinde hangi koşullarda ve sürelerde geri alınabileceğini inceledik. Bunların dışında, geri alınması herhangi bir süreyle sınırlı olmayan birtakım idari işlem-

64 Benzer görüş için bkz. Karahanoğulları, O. (2022). s. 134-137; Ulusoy, A. D. (2019). s. 425; Erguvan, D. D. (2016). s. 329. Hukuka aykırı idari işlemlerin ancak dava açma süresinde geri alınabileceğine ilişkin görüş için bkz. Onar, S. S. (1966). s. 561 vd.; Balta, T. B. (1968-1970). s. 173; Gündüz, F. E. (2010). s. 140; Akyılmaz, B., Sezginer M. ve Kaya, C. (2023). s. 504; Gözler, K. (2019). s. 1238. Yazar, Fransız Devlet Konseyi kararlarına ve Fransız doktrinine dayanarak maaş ödemesi, lojman tazminatı gibi parasal işlemlerin hak yaratıcı değil tespit edici nitelikte olduğunu; çünkü bu durumda kanunların öngördüğü koşulların gerçekleştiğini, bu konuda kişiye hak etmediği bir ödeme yapılması işleminin her zaman geri alınabileceğini veya kaldırılabilceğini savunmaktadır. Bu tür ödemelerin yapılmasında veya miktarının belirlenmesinde idarenin takdir yetkisinin bulunduğu durumlar ise yazar tarafından hak yaratıcı olarak kabul edilmektedir. Gözler, K. (2019). s. 1238, 1248. Anayasa Mahkemesi iptal edilen bir kanuna dayanılarak kazanılmış haktan bahsedilmesinin mümkün olmadığını, ancak maaş ödemelerinin kazanılmış hak yarattığını belirtmektedir: “Kural işlemin değişmesi ya da ortadan kaldırılması, ona bağlı kişi ile ilgili şart işlemi de etkiler. Bu durumda ilerisi için kazanılmış haktan söz edilemez. Ancak kişi, yeni kural tasarufa göre oluşan statüde yerini alır. Kazanılmış hak, kişinin bulunduğu statüden doğan (maaş gibi), tahakkuk etmiş ve kendisi yönünden kesinleşmiş, kişisel alacak niteliğine dönüşmüş haklar için söz konusudur.” AYM, E.1989/11, K.1989/48, 22/1/1990, Resmî Gazete, S. 20410. Hukuka aykırı da olsa kişinin hilesinin, yanlış beyanının veya açık hatanın bulunmaması durumlarında bu işlemler ancak kaldırılabilir veya dava açma süresinde veya dava sürerken geri alınabilir. Çünkü hukuka aykırı olarak elde edilen statü makul sürede geri alınabilirken statü içindeyken elde edilmiş mali haklar korunur ve geri alınamaz. Karahanoğulları, O. (2022). s. 137. Hukuka aykırı bir sübvansiyon tedbiri sayesinde uzun süreli kamu fonlarından yararlanılması durumunda idarenin işlemi geri alması mümkün, fakat ödemeleri geçmişe yönelik tahsil etmesi mümkün olmayacaktır. Monteduro, M. (2014). s. 30. Hukuka aykırı birtakım işlemlerin hukuki güvenlik ve istikrar ilkeleri gereği birel ve özgül sonuçları korunur. Duran, L. (1982). s. 422. Hak yaratan işlemlere (kazanılmış haklara) geçmişe ve geleceğe dönük olarak dokunulamazken, kişisel kazanımların korunması kaldırma gibi geleceğe etkilidir. Gündüz, F. E. (2010). s. 217.

ler de bulunmaktadır. Örneğin ilgisine yükümlülük getiren hukuka aykırı işlemler her zaman geri alınabilir⁶⁵. Zira idari istikrarın sağlanması bakımından bu işlemlerin uygulanmasında haklı bir yön bulunmamaktadır⁶⁶. Yokluk, ilgilinin hilesi veya yanlış beyanı ve idarenin açık hatası durumlarında da idari işlemler her zaman geri alınabilir. Bu konuda mahkeme içtihatlarına ve birtakım kanuni düzenlemelere yukarıda değinmiştik. Şimdi bunları biraz daha ayrıntılı inceleyeceğiz.

a. Yokluk ve Yok Hükmünde Sayılma Hâli

İdare hukuku doktrinimizde yokluk kavramı, Fransız doktrinine ve yargı kararlarına dayanılarak maddi yokluk ve yok hükmünde sayılan işlemler olarak ikiye ayrılmıştır. Yoklukta ortada herhangi bir işlemin bulunmaması, yok hükmünde sayılması gereken işlemlerde ise ağır ve bariz hukuka aykırılık söz konusudur⁶⁷. Yoklukla sakat veya yok hükmünde sayılan işlemler; işlev gaspı, yetki gaspı, ağır ve bariz yetki tecavüzü gibi işlemlerdir⁶⁸. İşlev gaspı, idarenin yasama veya yargı güçlerinden birinin görev alanında bulunan bir konuda karar almasıdır. Örneğin işleri bakanının bir siyasi partinin kapatılmasına karar vermesi Anayasa Mahkemesinin (yargı) işlevinin gasp edildiği anlamına gelir. Yetki gaspı, idare adına irade açıklama yetkisi bulunmayan bir kişinin veya organın işlem yapmasıdır. Araştırma görevlisinin rektör yerine bir öğretim üyesi tarafından atanması yetki gaspına örnek olarak verilebilir. Ağır ve bariz yetki tecavüzü ise idare adına irade açıklama yetkisi bulunan makamın, kendi görev alanının dışında, başka bir idarenin görev alanına giren bir konuda irade açıklamasında bulunmasıdır. Memurun başka bir bakanlık ta-

65 Onar, S. S. (1966). s. 551; Karahanoğulları, O. (2022). s. 134.

66 Gündüz, F. E. (2010). s. 163.

67 Erku, C. (1988). "İdare Hukukunda Yokluk Teorisi", *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, C. 9., S. 1-3., s. 72 vd.; Gözler, K. (2019). s. 1124 vd.

68 Gözübüyük, A. Ş. ve Tan, T. (2018). s. 522 vd.; Karahanoğulları, O. (2022). s. 87 vd.; Gözler, K. (2019). s. 1126 vd.; Ulusoy, A. D. (2019). s. 387 vd.; Ak-yılmaz, B., Sezginer, M. ve Kaya, C. (2023). s. 416-422; Günday, M. (2017). s. 142-143.

rafından emekliye sevk edilmesi ağır ve bariz bir yetki tecavüzüdür⁶⁹. Bunun gibi, kurul hâlinde alınması gereken kararların; toplantı ve karar yeter sayısına uyulmadan alınması veya elden imza toplanarak alınması⁷⁰; görev süresinin bitmesinden sonra rektörün veya onun adına rektör yardımcısının üniversite senatolarını toplayıp aldığı kararların⁷¹ yetki unsuru bakımından yok hükmünde olduğu kabul edilmektedir. Benzer biçimde idari işlemin imzalanmaması, yazılı olarak yapılması zorunlu olan bir işlemin sözlü yapılması⁷² durumlarında ise işlemin şekil unsuru bakımından yok hükmünde olduğu kabul edilmektedir⁷³. Yayımlanması zorunlu bir işlemin yayımlanmaması (bir yönetmeliğin Resmî Gazete’de yayımlanmaması gibi) durumunda idari yargı organı geçersizlik veya yokluk saptaması yapacaktır⁷⁴. Nitekim Danıştay bu konuda işlemin; yok hükmünde olduğuna⁷⁵, yürürlüğe girmediğine⁷⁶ veya hukuka aykırı olduğuna⁷⁷ karar verebilmektedir.

69 a.g.e. s. 143.

70 Danıştay, elden imza alınarak kurul kararı alınmasını, kurula ait bir yetkinin kullanılması için gereken usule uyulmadığı gerekçesiyle yok hükmünde saymıştır. Danıştay Beşinci Dairesinin 1/4/1970 tarihli ve E.1969/4127, K.1970/1162 sayılı kararı, *Danıştay Dergisi*, C. 1., S. 1., s. 206.

71 Danıştay Sekizinci Dairesinin 14/11/2001 tarihli ve E.2001/2054, K.2001/5012 sayılı kararı; 7/7/2006 tarihli ve E.2006/970, K.2006/2893 sayılı kararı, LE-GALBANK.

72 Danıştay sözlü emirle verilen yıkım kararlarında idari davaya konu olabilecek kesin ve yürütülebilir işlemlerin söz konusu olmadığına karar vermektedir. Danıştay Altıncı Dairesinin 3/6/2009 tarihli ve E.2007/526, K.2009/6691 sayılı kararı; Danıştay On Dördüncü Dairesinin 29/4/2015 tarihli ve E.2013/5788, K.2015/3404 sayılı kararı, LEXPERA.

73 Günday, M. (2017). s. 167.

74 Karahanoğulları, O. (2022). s. 96. Yokluğun ancak işlemin yetki unsurunda (işlev gaspı, yetki gaspı) ve konu unsurunda bulunabileceğine ilişkin görüş için bkz. Erku, C. (1988). s. 75-76

75 Danıştay Beşinci Dairesinin 13/6/1988 tarihli ve E.1986/1673, K.1988/1868 sayılı kararı, 13/4/1989 tarihli ve E.1987/1931, K.1989/640 sayılı kararı, LE-GALBANK.

76 Danıştay Onuncu Dairesinin 3/5/1988 tarihli ve E.1987/2441, K.1988/787 sayılı kararı; 4/5/1988 tarihli ve E.1986/1113, K.1988/806 sayılı kararı, LE-GALBANK.

77 Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunun 6/3/1992 tarihli ve E.1991/21, K.1992/57 sayılı kararı, LEGALBANK.

Yokluk kurumunun tek işlevi, dava açma süresinin kaçırılmasının veya yargı yolunun kapalı olduğu işlemlerin söz konusu olması durumlarında yargı denetiminin önündeki engelleri kaldırmak olarak tanımlanmıştır⁷⁸. Bu tespit doğru olmakla beraber eksiktir. Yoklukla sakat işlemler, süre sınırı olmaksızın iptal davasına konu olabilmenin yanında idare tarafından her zaman geri alınabilirler⁷⁹. Dolayısıyla yokluğun bir diğer işlevi, idarenin süre sınırına tabi olmaksızın işlemini geri alabilmesidir. Üstelik işlemin geri alınmasının çoğu zaman iptal kararından çok daha hızlı ve *sancısız* olduğu da açıktır.

b. Hile

Hile, *olumlu* hareketlerle ilgilinin idareyi gerçek olmayan beyan ve bilgilerle aldatması veya *olumsuz* hareketlerle gerçeği gizlemek için susması durumunda söz konusu olur⁸⁰. İlgilinin hilesi hâlinde hak yaratıcı işlem (kazanılmış hak) söz konusu olmaz ve hileyle elde edilen idari işlemlerin her zaman geri alınabilmesi mümkündür⁸¹. Bu durumda idarenin herhangi bir irade sakatlığı söz konusu değildir, işlemi hukuka aykırı hâle getiren, yönetilenlerin yanıltıcı iradeleridir⁸². İlgilinin hilesinin bulunmaması durumunda, işlemin hiç yapılmaması veya farklı koşullarla yapılması söz konusuysa işlem her zaman geri alınabilmeli, hile bulunmasına rağmen işlem aynı biçimde yapılacak idiyse, işlemin her zaman geri alınamaması gerekir⁸³.

Danıştay ve 2017 Anayasa değişikliğiyle kaldırılana kadar Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM), istikrarlı bir biçim-

78 Karahanoğulları, O. (2022). s. 88.

79 Duran, L. (1982). s. 425; Günday, M. (2017). s. 166; Tan, T. (1970). s. 74-75.

80 a.g.e. s. 77.

81 a.g.e. s. 75 vd.; Duran, L. (1964). *İdare Hukuku Meseleleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, s. 405.

82 Erkut, C. (1988). s. 79.

83 Gündüz, F. E. (2010). s. 149-150.

de ilgilinin hilesinin bulunması durumunda idari işlemin süre sınırı olmaksızın geri alınabileceğine karar vermektedir. İlgilisinin, koşullarını taşımadığı hâlde yanıltıcı birtakım belgeler kullanarak dövizle askerlik kapsamına alındığı işlemin on yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen idare tarafından geri alınması, AYİM tarafından hukuka uygun bulunmuştur⁸⁴. Benzer bir olayda Yüksek Mahkeme, ilgilinin yanlış beyanı veya yanıltıcı belge kullanması söz konusu olmamasına rağmen işlemin sekiz yıl sonra geri alınmasını hukuka uygun bulmuştur⁸⁵.

Danıştay, hilenin oluşup oluşmadığını her olayda ayrı ola-

84 AYİM İkinci Dairesinin 5/4/1995 tarihli ve E.1993/1050, K.1995/254 sayılı kararı, AYİMKD, S. 10., s. 579 vd.

85 AYİM İkinci Dairesinin 13/1/1999 tarihli ve E.1998/314, K.1999/8 sayılı kararı, LEGALBANK. İlgilisinin hilesinin ve açık hatanın bulunmaması nedeniyle dövizle askerlik kapsamına alma işleminin ancak askerlik süresince geri alınabileceğinden hareketle karara karşı oy yazılmıştır: “*Davacı 3031 Sayılı Kanunda, yabancı ülkede “bulunan sözcüğünün yer aldığını, fiilen bulunma şartının olmadığını, “fiilen” sözcüğünün Kanuna 01.06.1992 gün ve 3802 Sayılı yasa ile ilave edildiğini, oturma veya çalışma izin belgesinin yeterli olduğunu vurgulamaktadır, davacının 3031 Sayılı Kanunun yürürlükte olduğu tarihte Kanun metnini bu şekilde yorumlaması kendisi açısından doğal olup, bu yorum şekli ile yasadan yararlanmak için Amman Büyükelçiliğine başvurduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Kanunkoyucu 1992 yılında 3802 sayılı kanun metnine “fiilen” sözcüğünü ilave ederek malumu ilan etmiş ve davacı gibi yasayı yorumlayanların tereddütlerini ortadan kaldırmıştır.*

(...) idare işlemini ancak yükümlülüğün tamamlanmasına kadar geri alınabileceği halde davacının yükümlülüğünü tamamladığı tarihe kadar Kanun kapsamından çıkarılmadığı, idari işlemin yokluk ve açık hatalı işlem niteliğinde olmadığı, esasen davalı idarenin böyle bir savunmasının da bulunmadığı, davacının yurtdışında yeterli süre kalıp kalmadığının idarece davacının ibraz ettiği ve kendisine temel eğitimini müteakip onaylanarak iade ettiği pasaportundan her zaman inceleme imkanına sahip olduğu, zamanında yeterli incelemeyi yapmayan veya Kanunu davacı gibi yorumlayan idareyi, davacının yanıltığının söylenemeyeceği bu nedenle davacının dövizle askerlik hizmetinden yararlandırılıp kesin terhis işlemi yapıldıktan (8) yıl sonra idareyi yanılttığından bahisle işlemini geri alarak dövizle askerlik hizmeti kapsamından çıkarılması o tarihte yürürlükte olan mevzuata, idarenin istikrarı, idari işlemlerin geriye yürümemesi, kazanılmış haklara saygı, idari işlemin kişisel sonuçlarının dokunulmazlığı gibi genel hukuk prensiplerine aykırı olduğu sonucuna ulaştığından, idarenin geri alma işleminin iptaline karar verilmesi gerekirken davanın reddine ilişkin çoğunluk kararına katılmadım.”

rak incelemektedir. Örneğin annesi ve babası fiilen ayrı yaşayan, fakat resmî olarak evli memurun bakmakla yükümlü olduğu kimse sıfatıyla annesine sağlık karnesi çıkarması sonrasında tedavi masraflarının geri alınması işlemini denetlerken Danıştay; kötü niyet, hile veya yanıltmanın söz konusu olmadığına karar vermiştir⁸⁶. Kendileri yerine başkalarını üniversite yerleştirme sınavına sokarak çeşitli tıp fakültelerine kayıt yaptıran kişilerin hilesi çeşitli ihbarlar sonucunda idare tarafından öğrenilmiştir. Öğrencilerin bir bölümü hakkında 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 54. maddesi uyarınca üniversiteden çıkarma kararı verilmiş, diğerlerinin kayıt işlemi geri alınmış ve üniversiteyle ilişkileri kesilmiştir. Danıştay Sekizinci Dairesinin bazı kararlarında ilgililerin hileli eylemleri nedeniyle öğrencilik sıfatını hiç kazanmadıkları, işlemin geri alınması gerektiği, öğrenci statüsünde bulunmayanlara disiplin hükümlerinin uygulanmasının mümkün olmadığı belirtilmiş fakat sonucunun geri almayla aynı olması gerekçesiyle ilk derece mahkemesinin davaların reddi kararları onanmıştır. 1985 yılında Yükseköğretim Öğrenci Disiplin Yönetmeliği'nin yürürlüğe girmesinden sonra aynı daire diğer kararlarında; her ne kadar öğrencilerin eylemlerinin yönetmeliğin yürürlüğünden önce gerçekleşmiş olsa da yönetmelikte iki yıl içinde soruşturma açılmaması durumunda zaman aşımının söz konusu olacağını belirtmiş, somut olaylarda bu sürenin geçmesi gerekçesiyle ilk derece mahkemesinin iptal kararlarını onanmıştır. Daire, ilgililerin hilesine rağmen mezun olmaları veya diplomalarına dayanarak memurluğa girmelerinden doğan haklarının geri alınmasının hukuki istikrara aykırı olacağını eklemiştir. Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu, ilgililerin öğrencilik sıfatını kazanmamaları nedeniyle işlemin ancak geri alınabilmesinin mümkün olduğu, ilgililer hakkında disiplin yoluyla yükseköğretim kurumundan çıkarma disiplin cezasının uygulanamayacağı doğrultusunda içtihatları birleştirmiştir. Kurul disiplin yoluyla çıkarmanın,

86 Danıştay Beşinci Dairesinin 25/6/1997 tarihli ve E.1996/3069, K.1997/1482 sayılı kararı, *Danıştay Dergisi*, C. 28., S. 95., s. 316.

bir daha başka bir yükseköğretim kurumuna girememe sonucunu doğurduğu için geri almaya göre daha ağır olduğunu belirtmiş, ilgilinin hilesine dayanılarak yapılan kayıt işleminin öğrenim süresi içerisinde geri alınmasını⁸⁷ idari istikrar ilkesine aykırı bulmamıştır. Danıştayın, önüne gelen sözü edilen somut uyuşmazlıklarda ilgililerin öğrenciyken kayıtlarının silinmesi nedeniyle *öğrenim süresi içinde geri alma* vurgusu yaptığını düşünüyoruz. Kararda ilgilinin hilesi nedeniyle yapılan işlemlerin süre sınırı olmaksızın geri alınabileceği belirtilmiştir. Yüksek Mahkemenin kararını hem hile konusundaki yaklaşım hem de daha ağır bir sonuca yol açacak, ilgililerin öğrenim hakkını sınırlandırmanın da ötesinde imkânsızlaştıracak bir işlemi hukuka aykırı bulması nedeniyle yerinde buluyoruz. Danıştay Sekizinci Dairesi bu kararı bize göre yanlış bir biçimde dar yorumlayarak ve hileyle yükseköğretim kurumuna giren öğrencinin kaydının ancak öğrenim süresi içinde geri alınabileceğine karar vermektedir⁸⁸. Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu da yakın sayılabilecek tarihli bir kararında aynı yorumu yaparak hileyle yükseköğretim kurumuna kayıt yaptırmış öğrencinin mezun olmasından sonra işlemin geri alınmasını hukuka aykırı bulmuştur:

“Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu’nun, 19/03/1988 günlü, 19759 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 06/07/1987 günlü, E:1987/1, 2, 4; K:1987/2 sayılı kararında; yerli ve yabancı doktrin ve içtihatlarda kabul edildiği üzere, yanlış idari işlemlerden dolayı kişi yararına hak veya korunması gereken yerleşmiş bir durum doğmuş ise, idari işlemlerin ancak iptal davası süresi içinde geri alınabileceği, bu sürenin geçmiş olması halinde idare için de işlemin kesinleşmiş olacağı, an-

87 Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulunun 6/7/1987 tarihli ve E.1987/1,2,4, K.1987/2, sayılı kararı, Resmî Gazete, S. 19759. Kararın karşı oyunda “öğrenim süresi içinde” geri alma ifadesinin yanlış anlaşılmalara yol açabileceği, bu işlemlerin her zaman geri alınabileceği yönünde hüküm kurulması gerektiği belirtilmiştir. Biz de bu görüşe katılıyoruz.

88 Danıştay Sekizinci Dairesinin 13/12/2001 tarihli ve E.2000/892, K.2001/5894 sayılı kararı; 1/12/2006 tarihli ve E.2005/4157, K.2006/4764 sayılı kararı, LE-GALBANK.

cak bu kuralın, iyi niyetli kişiler için geçerli olup, yokluk ve mutlak butlan halleri ile kişinin gerçek dışı beyan ve hilesinin yanlış işlem tesisine neden olduğu hallerde, idarenin yanlış işlemini böyle bir süre şartına bağlı kalmaksızın geriye doğru yürür şekilde geri alabileceği, nitekim, uyuşmazlıkta, Üniversitelerarası Yerleştirme Sınavına kendi yerlerine başkalarını sokarak veya sahte belge düzenleyerek yükseköğretim kurumlarına kayıt yaptırmış ve ara sınıflarda okumakta olan davacıların, hile ile veya idareyi yanıltarak hatalı ve hukuka aykırı idari işlem (fakülteye kayıt) tesisine neden olmaları nedeniyle ortaya çıkan fiili durumun kendileri için kazanılmış hak teşkil etmediği gibi, bu durumun idarece farkına varılması üzerine, sakat idari işlemlerin geri alınması yoluyla, öğrenim süresi içinde yükseköğrenim kurumlarından kayıtlarının silinebileceği belirtilmiştir. Söz konusu kararda, ilgililerin “hile” ile tesis ettirdikleri, yükseköğretim kurumuna kayıt yolundaki idari işlemlerin dahi “öğrenim süresi içinde” geri alınabileceğinin ifade edilmiş olması, olayda ise, yükseköğretim kurumundan kaydı silinen davacının aftan yararlanma başvurusunun reddine ilişkin işlemin iptali yolundaki “yargı kararı üzerine” öğrenimine devam etmesi sonucunda “mezun durumda bulunması” karşısında, davacının yargı kararına dayanılarak sağladığı bu başarının kendisi için kazanılmış hak olarak kabul edilmesi gerektiği ve mezuniyet belgesinin iptalinde hukuka uyarlık bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.⁸⁹”

Buna karşılık Danıştay, 1976 yılında yapılan üniversite sınavında herhangi bir lisans programına kayıt hakkı kazanmamasına rağmen hukuk fakültesine kayıt yaptıran, çeşitli aflardan yararlanarak 2003 yılında mezun olduktan sonra 2006 yılında stajını tamamlayıp avukatlık ruhsatnamesi alan kişinin 2010 yılında diplomasının iptali üzerine, ruhsatnamenin baro tarafından geri alınmasını hukuka uygun bulan bölge idare

89 Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunun 17/2/2016 tarihli ve E.2014/397, K.2016/298 sayılı kararı, *Danıştay Dergisi*, S. 142., s. 103-104.

mahkemesi kararını onamıştır⁹⁰. Biz de ilgisinin hilesinin bulunması durumunda, kazanılmış hakkın söz konusu olamayacağını ve idari istikrar ilkesine dayanılarak bunun korunamayacağını düşünüyoruz. Bu bağlamda idare edilenin hileli davranışına dayanılarak yapılan kayıt, sadece öğrenim süresi içinde değil her zaman geri alınabilmelidir.

c. Açık Hata

Açık hatada işlem den yararlananın hukuka aykırılığı bilmemesi gerekir⁹¹. Başka bir ifadeyle açık hata, idare edilenler tarafından kolayca anlaşılabilecek⁹², derhâl fark edilebilen belirgin bir hatadır⁹³. İlgilinin bildiği hâlde sustuğu durum ise açık hata olarak değerlendirilebileceği⁹⁴ gibi yanlış beyanda bulunma veya hile olarak⁹⁵ da değerlendirilebilir. Açık hata; takdir yetkisinin kullanımında söz konusu olabilen, bariz değerlendirme veya seçim hatası olabileceği gibi kanuni bir düzenlemenin idare tarafından yanlış anlaşılacak uygulanması şeklinde de olabilir⁹⁶. Açık hata, Danıştayın yukarıda değindiğimiz 1973 tarihli içtihadı birleştirme kararında, idare edilenin kolayca anlayabileceği bir hata olarak tanımlanmıştır. Yüksek Mahkeme daha sonraki kararlarında açık hatayı; *“(...) mevzuat hükmünün yorumu ihtiyaç göstermeyecek kadar açık olduğu, idare edenlerin kasıt ya da ihmâl içinde olmadıkları sürece, hükmü uygularken hataya düşmelerinin beklenemeyeceği hallerde, maddi olaya ve mevzuatın açık hükmüne aykırı davranılmış ve bu*

90 Danıştay Sekizinci Dairesinin 10/2/2022 tarihli ve E.2019/3633, K.2022/730 sayılı kararı, LEXPERA.

91 Yıldırım, T. vd. (2018). *İdare Hukuku*, İstanbul: On İki Levha Yayınları, s. 388. İlgililerin bilemeyeceği durumlarda dahi idari işlemlerin, açık hata gerekçesiyle süre sınırlaması olmaksızın, geri alınmasını hukuka uygun bulan mahkeme kararları hakkaniyete aykırı bulunarak eleştirilmektedir. Yıldırım, T. vd. (2018). s. 356-357.

92 Günday, M. (2017). s. 180.

93 Erku, C. (1988). s. 78.

94 Erguvan, D. D. (2016). s. 319.

95 Tan, T. (1970). s. 77.

96 Erku, C. (1988). s. 77.

durum da işlemi yok denilecek kadar sakatlamış” nitelikte bir hata olarak daha ayrıntılı olarak tanımlamıştır⁹⁷. Açık hatanın söz konusu olması durumunda da idari işlem süre sınırı olmaksızın geri alınabilecektir. Ancak hatayla açık hata arasındaki farkı tespit edebilmek çoğu zaman mümkün olmamaktadır⁹⁸. Danıştay, kanundaki açık düzenlemeye aykırı olarak⁹⁹ veya Anayasa Mahkemesinin iptal ettiği bir kanun hükmüne dayanılarak inşaat ruhsatı verilmesi¹⁰⁰ durumlarında açık hata nedeniyle işlemin geri alınmasını hukuka uygun bulmaktadır. Buna karşılık Yüksek Mahkeme, mevzuat hükmünün yorumlanması gerekiyorsa açık hatanın bulunmadığına karar vermektedir¹⁰¹. Sınava girmedigi veya sınavda boş kâğıt verdiği

97 Danıştay Onuncu Dairesinin 18/5/2005 tarihli ve E.2003/4745 K.2005/2591 sayılı kararı, LEXPERA; Danıştay On Beşinci Dairesinin 23/11/2017 tarihli ve E.2014/2478 K.2017/6893 sayılı kararı, LEXPERA.

98 Erku, C. (1988). s. 78; Akyılmaz, B., Sezginer, M. ve Kaya, C. (2023). s. 497.

99 Danıştay Onuncu Dairesinin 11/5/1982 tarihli ve E.1982/3328, K.1982/1232 sayılı kararı; 13/3/1991 tarihli ve E.1988/257, K.1991/922 sayılı kararı; 24/5/1993 tarihli ve E.1991/2389, K.1993/2134 sayılı kararı; 20/5/1997 tarihli ve E.1995/3949, K.1997/1929 sayılı kararı; 17/11/1998 tarihli ve E.1996/4639 K.1998/5838 sayılı kararı; Danıştay Beşinci Dairesinin 13/12/2012 tarihli ve E.2012/7438, K.2012/8775 sayılı kararı; 10/12/2004 tarihli ve E.2004/3658, K.2004/5187 sayılı kararı; Danıştay On Beşinci Dairesinin 23/1/2017 tarihli ve E.2016/8185, K.2017/395 sayılı kararı; Danıştay Sekizinci Dairesinin 25/10/2021 tarihli ve E.2021/513; K.2021/4765, LEGALBANK.

100 Danıştay Altıncı Dairesinin 6/11/1991 tarihli ve E.1991/749, K.1991/2306 sayılı kararı, *Danıştay Dergisi*, C. 22., S. 84-85., s. 419.

101 “(...) mevzuat hükmünün yoruma ihtiyaç göstermeyecek kadar açık olduğu, idare edenlerin kasıt ya da ihmali içinde olmadıkları sürece, hükmü uygularken hataya düşmelerinin beklenemeyeceği hallerde, maddi olaya ve mevzuatın açık hükmüne aykırı davranılmış ve bu durum da işlemi yok denilecek kadar sakatlamış ise, idarenin açık hatasından söz edilebilir.” Danıştay Onuncu Dairesinin 18/5/2005 tarihli ve E.2003/4745, K.2005/2591 sayılı kararı, LEGALBANK. “Yapılan ödemenin her zaman geri alınabilmesi olanağını tanıyan “Açık hata” halinin ise; yapılan ödemede, ödemenin muhatabı olan kişinin (idare edilenin) kolayca anlayabileceği kadar açık bir hatanın mevcudiyetini ifade ettiği kabul edilmektedir. Uygulamada bu çoğu kez ilgili mevzuata aykırı bir şekilde ve hiç gereği yokken yapılan ödemeler şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca davacıya denetim tazminatı ödenmesinde, davacının hilesinin, gerçek dışı beyanının neden olmadığı, ayrıca açık hatanın da bulunmadığı görüldüğünden; söz konusu ödemelerin, yukarıda yer verilen Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu Kararı ile belirlenen ilkeler uyarınca idari dava açma süresi içerisinde geri istenmesi mümkün iken, anılan ödemelerin bu süre

hâlde öğrenciye geçer not verilmesi¹⁰², geçme notundan daha düşük not alan öğrencinin başarılı sayılması, üç aylık yurt dışı görevlendirmesinin rektör yerine dekan tarafından yapılması gibi işlemlerde açık hata bulunur¹⁰³. Danıştay, enstitüye kayıt için gerekli puanı alamayan adayın kaydının yapılmasında açık hata bulunması nedeniyle işlemin süre sınırı olmaksızın her zaman geri alınabileceğine karar vermiştir¹⁰⁴. Buna karşılık Yüksek Mahkeme, idarenin kayıt sırasında tespit edebileceği bir hata (Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Türk soylu kişinin uyruğunu yanlış göstermesi) nedeniyle, iyi niyetli (hilesi bulunmayan) kişinin fakülteyi bitirmesine kısa bir süre kala, işlemten altı yıl sonra kaydının silinmesini hukuka aykırı bulmuştur¹⁰⁵. Diğer taraftan Yüksek Mahkeme, hatalı bir biçimde ilgili fakültenin Yüksek Öğretim Kurulunun (YÖK) ilan ettiği kontenjan kılavuzundakinden daha fazla kontenjan belirlemesi nedeniyle öğrencilerin kayıtlarının silinmesi işlemini hukuka aykırı bulup iptal eden ilk derece mahkemelerinin kararları hakkındaki istinaf başvurularını reddeden bölge idare mahkemesi kararlarını onamıştır¹⁰⁶. Bu konuda ilgili öğrencilerin hileli bir davranışı bulunmamasına rağmen idarenin, elli kontenjan belirlenmiş fakülteye elli altı kişinin kaydını yapmasında bir hatanın söz konusu olduğu kesin-

geçtikten sonra geri istenilmesinde hukuki isabet görülmemiştir.” Danıştay İkinci Dairesinin 13/12/2012 tarihli ve E.2012/8229, K.2012/9842 sayılı kararı, LEGALBANK.

102 Yıldırım, T. vd. (2018). s. 388; Gündüz, F. E. (2010). s. 154. Yazar, boş kâğıt veren öğrencinin mezun olup hâkim olması, yani statüsünün değişmesi durumunda işlemin geri alınamayacağını savunmaktadır. Benzer yönde bkz. Karahanoğulları, O. (2022). s. 136. Yazar, hukuka aykırı statüden hukuka uygun statüye eğitim, sınav, değerlendirme gibi yöntemlerle geçiş durumunda işlemin geri alınamayacağını savunmaktadır.

103 Altındağ, H. (2016). s. 93-95.

104 Danıştay Sekizinci Dairesinin 2/2/1981 tarihli ve E.1979/3251, K.1981/564 sayılı kararı, *Danıştay Dergisi*, C. 12., S. 44-45., 1982, s. 415.

105 Danıştay Sekizinci Dairesinin 1/11/1982 tarihli ve E.1981/1955, K.1982/1293 sayılı kararı, LEGALBANK.

106 Danıştay Sekizinci Dairesinin 27/4/2023 tarihli ve E.2021/2066, K.2023/2473 sayılı kararı; 27/4/2023 tarihli ve E.2021/2041, K.2023/2474 sayılı kararı, LEXPERA.

dir. Burada hatanın açık olup olmadığı önem kazanmaktadır. Kontenjan sayısının yanlış belirlenmesi açık bir hata olarak değerlendirilebilir. Bu gibi durumlarda idarenin ilgililerin uğradığı zararı tazmin etmesi gerekir. Ancak burada açık hatanın bulunmadığı yorumu yapılırsa söz konusu işlem ancak dava açma süresi içerisinde geri alınabilecektir.

Danıştay bir kararında; işlemde açık hata bulunduğu gerekçesiyle, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının yanında başka bir ülke vatandaşlığı da bulunan kişinin yabancı öğrenci statüsüyle üniversiteye kayıt işleminin geri alınmasının hukuka uygun olduğu yönündeki bölge idare mahkemesinin kararını onamış¹⁰⁷, aynı konudaki bir başka kararında, kaydın geri alınması işleminin hukuka aykırı olduğu yönündeki bir diğer bölge idare mahkemesi kararını bozmuştur¹⁰⁸. Yine Yüksek Mahkeme, yurt dışında açık öğretim hukuk programından Türkiye’de örgün öğretim yapan hukuk fakültesine yatay geçişin kabulü işleminin ilgili üniversite tarafından geri alınması konusunda, açık hata bulunan işlemler bakımından kazanılmış hakkın doğmayacağını ve bunların süre sınırı olmaksızın geri alınabileceğini gerekçe göstererek, bölge idare mahkemesi kararlarını bozmuştur¹⁰⁹. Son olarak Danıştayın, hatanın basit bir incelemeyle değil teftiş (denetim) sonucunda ortaya çıkması durumunda açık hatanın bulunmadığını kabul ettiğini belirtelim¹¹⁰.

Açık hatanın bulunmadığı, işlemin muhatabının durumu fark etmediği ancak kamu düzeni veya yararı bakımından

107 Danıştay Sekizinci Dairesinin 27/2/2024 tarihli ve E.2023/3283, K.2024/935 sayılı kararı, LEXPERA.

108 Danıştay Sekizinci Dairesinin 25/10/2021 tarihli ve E.2021/513, K.202/47655 sayılı kararı, LEGALBANK.

109 Danıştay Sekizinci Dairesinin 21/12/2023 tarihli ve E.2021/7859, K.2023/7606 sayılı kararı; 27/12/2023 tarihli ve E.2021/7006, K.2023/7922 sayılı kararı, LEXPERA.

110 Danıştay Sekizinci Dairesinin 7/7/2006 tarihli ve E.2006/2880, K.2006/2896 sayılı kararı, LEGALBANK; Danıştay On İkinci Dairesinin 18/9/2019 tarihli ve E.2018/3097 K.2019/5995 sayılı kararı, LEXPERA.

önemli hataların söz konusu olduğu durumlarda işlem her zaman geri alınabilecek, somut olayın özelliklerine göre kişisel kazanımların korunmasının ötesinde, idarenin tazminat sorumluluğu söz konusu olabilecektir¹¹¹. Danıştay, mühendislik yüksek lisans derecesi bulunan, ancak bu alanda lisans öğrenimi görmeyen kişinin mühendis kadrosuna atama işleminin on yıl sonra geri alınmasını hukuka uygun bulmuş, fakat ilgiliye yapılan fazla ödemenin tahsil edilmesi işlemini hukuka aykırı bularak iptal etmiştir¹¹². Yüksek Mahkeme benzer bir kararında, yine mühendislik alanında lisans derecesi bulunmayan, fakat yüksek lisans derecesi bulunan ilgilinin on bir yıl sonra mühendis kadrosuna atanması işleminin geri alınmasını iptal eden daire kararını bozmuştur¹¹³. Yine Yüksek Mahkeme, eğitim fakültesinin eğitimde psikolojik hizmetler bölümü lisans ve yüksek lisans programı mezunu kişinin psikolog olarak atanmasının on yıl altı ay sonra geri alınması işlemini iptal eden ilk derece mahkemesinin kararını bozmuştur¹¹⁴. Yüksek Mahkeme her üç kararını da yukarıda bahsettiğimiz 1952 ve 1973 yıllarında verdiği içtihadı birleştirme kararlarına atıfta bulunarak gerekçelendirmektedir:

“(...) söz konusu İçtihadı Birleştirme Kurulu kararları ile sağlanan korunmanın da kamu yararı ve kamu düzeni ile sınırlı olduğunu, idarede istikrar ilkesi esas alınarak sağlanan bu korumanın, kamu düzenini ve bunun sonucu olarak kamu yararını ihlal eden, bozan bir sonuca ulaştığında artık sürdürülmesinin olanaklı olmadığını; korumanın, hukuka aykırı işlemin düzeltildiği tarihe kadar ilgili kişi için doğurduğu kişisel kazanımlarla sınırlı kalacağını kabul etmek gerekmektedir. Daha açık bir anlatımla hukuka aykırı idari işlemle elde

111 Gözler, K. (2019). s. 1254-1257; Altındağ, H. (2016). s. 93-94.

112 Danıştay Beşinci Dairesinin 5/2/1998 tarihli ve E.1996/1234, K.1998/239 sayılı kararı, LEXPERA.

113 Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunun 13/11/1998 tarihli ve E.1996/509, K.1998/562 sayılı kararı, LEXPERA.

114 Danıştay Beşinci Dairesinin 9/10/1997 tarihli ve E.1994/7834, K.1997/230 sayılı kararı, LEXPERA.

edilen statü ve bu statüye dayanılarak yapılan işlem ve eylemler kamuya yönelik etki ve sonuçlar doğruyorsa bu statü korunmayacak, ancak idarece hatalı işlem düzeltilinceye kadar ilgili kişinin bu statü nedeniyle elde ettiği kişisel kazanımlara da dokunulmayacaktır.”

Bu kararları değerlendirdiğimizde; açık hatanın söz konusu olmadığı fakat hukuka aykırı işlemin kamu yararına veya kamu düzenine aykırı olduğu durumlarda Danıştay, hak kazandırıcı işlemlerin uzun süre geçse dahi geri alınabileceğine hükmetmektedir. Her ne kadar uzun bir süre geçtikten sonra idari işlemin geri alınmasının idari istikrarı bozabileceği düşünülebilirse de bu tür durumlarda görevde yükselme ve daha yüksek maaş alma gibi kazanılmış durumların (müesses vaziyet) korunmasının, idari istikrar ile hukukilik arasındaki dengeyi sağlamak bakımından yeterli olacağı düşüncesindeyiz.

II. HUKUK DEVLETİ İLKESİ BAĞLAMINDA İDARİ İŞLEMİN GERİ ALINMASI

A. HUKUKİ GÜVENLİK VE KAZANILMIŞ HAKLARA SAYGI İLKESİ BAKIMINDAN İDARİ İŞLEMİN GERİ ALINMASI

Hukuk devleti ilkesi kamu hukukunun temel kavramlarından biridir ve devletin bütün organlarının hukuka bağlı olması anlamına gelir. Hukuk devleti; devlet faaliyetlerinin bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından denetlenmesi, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, idarenin kanuniliği ve sorumluluğunun yanında hukuki güvenlik ve istikrarın tesis edilmesiyle gerçekleşir. İdarenin temel hak ve özgürlüklere müdahalesi yasama ve yargı organına göre daha yoğundur. Çünkü devlet işlevleri arasında sadece idarenin fiziksel bir olgu olan eylem yapma yeteneği bulunmakta, yasama ve yargı organlarının işlemleri yürütme tarafından uygulanmakta veya yürütülmektedir¹¹⁵. Bu bakımdan idari

115 Özey, İ. H. (1996). s. 11.

işlemlerinin kural olarak geriye yürümemesi gerekir. Çünkü önemli yetkilerle ve güçlerle donatılmış idare kolaylıkla keyfî kararlar alabilir¹¹⁶. Geriye yürütülmesi zorunlu olan işlemlerde ilgilisinin kimi kişisel kazanımları korunmalıdır. Aksi hâlde idarenin keyfî biçimde işlemlerini geri alması kazanılmış hakları anlamsızlaştırır, temel hak ve özgürlükleri kısmen veya tamamen sınırlamasına yol açabilir.

1. İdari İşlemlerin Geriye Yürümezliği Hukuki Güvenlik ve İdari İstikrar

İdari işlemlerin geriye yürümezliği ilkesinin temelinde hukuki güvenlik ilkesi yatmaktadır¹¹⁷. Devlet faaliyetinin belirliliği (hukuki güvenlik)¹¹⁸ ve düzenli idare ilkelerinin temelinde eşitlik¹¹⁹ ve hukuk devleti ilkesi yer alır. Anayasa Mahkemesi hukuki güvenlik ilkesinin gereklerini tanımlamıştır. Buna göre; *“Hukuki güvenlik ile belirlilik ilkeleri, hukuk devletinin önkoşullarındandır. Kişilerin hukuki güvenliğini sağlamayı amaçlayan hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde Devlete güven duyabilmesini, Devletin de yasal düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar. Belirlilik ilkesi ise yasal düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuyla yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır ve uygulanabilir olmasını, ayrıca kamu otoritelerinin keyfî uygulamalarına karşı koruyucu önlem içermesini ifade etmektedir.”*¹²⁰ Yine *“(…) Hukuki güvenlik ve öngörülebilirlik sağlanabilmesi ise, kuralların genel, soyut, açık ve anlaşılabilir olmalarına bağlıdır.”*¹²¹ Danıştaya göre hukuki gü-

116 a.g.e. s. 13.

117 Gözler, K. (2019). s. 1178; Karahanoğulları, O. (2022). 118; Sancakdar, O. vd. (2021). s. 379; Ramajoli, M. (2016). s. 117.

118 Hukuki belirliliğin hukuki güvenliğin bir unsuru olduğuna ilişkin görüş için bkz. Çaptuğ, M. (2021). “Hukuki Güvenlik İlkesinin Kavramsal Gelişimi”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, C. 9., S. 17., s. 136.

119 Günday, M. (2017). s. 45-46.

120 AYM, E.2013/110, K.2014/8, 16/1/2014, Resmî Gazete, S. 28995.

121 AYM, E.2007/76, K.2008/46, 24/1/2008, Resmî Gazete, S. 26821. “Hukuk güvenliğinin sağlanması, bu doğrultuda yasaların geleceğe yönelik öngörülebilir belirlenimler yapılabilmesine olanak verecek kurallar içermesini gerekli kılar. Geriye dönük düzenlemelerle kişilerin haklarının, hukuki istikrar ve güvenlik ilkesi

venlik ilkesinin “(...) anlam kazanabilmesi için, o ülkede egemen olan hukukun yönetilenlere, devlete karşı da hukuk güvenliği sağlanması boyutunun da gerçekleşmesi gerektiği tartışmasızdır. Böylelikle devlet, toplum yaşamını düzenlerken ortaya koyduğu kişilerde tam bir güven duygusu yaratacak, onlara hukuk kurallarının tam anlamıyla geçerli olduğu ve toplumun bütün unsurlarıyla birlikte uyum içinde yürüdüğünü gösteren bir güven ortamını tesis edecektir.¹²²” Keza İtalyan Anayasa Mahkemesi hukuk devletinin temel unsurlarından biri olan¹²³ hukuki güvenlik (belirlilik) ilkesini kanunların geriye yürümezliği ilkesiyle birlikte değerlendirmektedir¹²⁴. Yüksek Mahkeme, hukuki belirliliği tehdit eden olguların bilinmezlik (*oscurità*), belirsizlik (*ambiguità*), istikrarsızlık (*instabilità*) ve yargılamanın uzunluğu olduğunu belirtmiştir¹²⁵. Danıştay da benzer biçimde; kanunların geriye yürümezliğinin hukuki güvenlik ilkesi bakımından önem taşıdığını¹²⁶, idari işlemlerin geriye yürümezliğinin ise düzen-

gözetilmeden kısıtlanması hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmaz.” AYM, E.2006/95, K.2009/144, 15/10/2009, Resmî Gazete, S. 27456.

- 122 Danıştay On Birinci Dairesinin 12/6/1995 tarihli ve E.1995/1838, K.1995/1861 sayılı kararı, LEXPERA. “Anayasa’nın 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti’nin nitelikleri arasında sayılan hukuk devletinin en önemli unsurlarından birisi “hukuki güvenlik ilkesi”dir. Hukuki güvenlik ilkesi, hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar. Diğer bir ifadeyle hukuki güvenlik ilkesi, kişilerin hukuksal ilişkiler kurarken tabi olacakları hukuk kurallarını önceden bilmeleri anlamına gelirken, “idari istikrar ilkesi” ise, bu kurallara dayanılarak kazanılan hakların korunacağı güvencesinin kişilere verilmesini ifade etmektedir.” Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunun, 1/11/2017 tarihli ve E.2016/3580, K.2017/3408 sayılı kararı, LEXPERA.
- 123 Corte Cos., Sent. 216/2023, 22/11/2023, https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?param_ecli=ECLI:IT:COST:2023:216 (Erişim Tarihi: 18/4/2025)
- 124 Corte Cos., Sent. 446/1994, 12/12/1994, <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=1994&numero=446>; Sent. 8/2016, 17/11/2015, <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=2016&numero=8>; Sent. 210/2021, 22/9/2021, <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=2021&numero=210>; Sent. 188/2022, 21/06/2022, <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=2022&numero=188> (Erişim Tarihi: 18/4/2025)
- 125 Corte Cos., Sent. 194/2018, 26/9/2018, https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?param_ecli=ECLI:IT:COST:2018:194 (Erişim Tarihi: 18/4/2025)
- 126 Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulunun 3/7/1989 tarihli ve E. 1988/5, K. 1989/3 sayılı kararı, Resmî Gazete, S. 20325.

leme yetkisinin geçmişe yürümezlik ve belirlilik unsurlarını içeren hukuki güvenlik ilkesine uygun kullanılmasının hukuk devleti olmanın doğal ve zorunlu gereği olduğunu belirtmiştir¹²⁷. Geriye yürümezlik doktrinde hukukun genel ilkesi¹²⁸, kazanılmış hakları korumak ve hukuki istikrarı sağlama amacı bulunan sosyal bir hukuk kuralı olarak tanımlanmaktadır¹²⁹. Ancak geriye yürümeme ilkesiyle kazanılmış haklara saygı arasında mutlak bir benzerlik ilişkisi kurulamayacağı, ilkinin sonuçlarının geçmişe, ikincisinin ise hem geçmişe hem de geleceğe etkili olduğu belirtilmektedir¹³⁰. Hukuki istikrar ilkesinin bir alt dalı olan idari istikrar ise Anayasa Mahkemesi tarafından “*kamu idaresinin yürürlükte bulunan kuralları yürürlükte kaldıkları sürece, onların uyduğu her olaya gereğince ve aynı biçimde uygulaması*” olarak tanımlanmıştır¹³¹. İdari istikrar, hukuka aykırı işlemlerin geri alınamamasında geçerli bir ölçüttür ve kazanılmış hak kavramından farklıdır. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi kazanılmış hakkın doğabilmesi için işlemin hukuka uygun olma zorunluluğu bulunur. Bu bağlamda idari işlemin geri alınabilme süresi konusunda hukuka uygunluk ve idari istikrar arasında bir seçim sorunu söz konusu olur¹³². Dolayısıyla idare ve idari yargı organları bu iki ilke arasındaki dengeyi iyi kurmalıdır. Aksi hâlde benzer konularda verilen farklı kararlar nedeniyle çeşitli hak kayıplarıyla karşılaşılabilir.

127 Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulunun 15/1/1999 tarihli ve E.1997/417, K.1998/81 sayılı kararı, *Danıştay Dergisi*, C. 30., S. 101., s. 79.

128 Bıyıklı, H. İ. (1973). s. 87 vd.; Tan, T. (1970). s. 58. Bu ilkenin anayasa veya kanun gibi pozitif hukuk kurallarından kaynaklanmadığı, Fransız Devlet Konseyinin de ilkeyi hukukun genel bir ilkesi saydığı aktarılmaktadır. Gözler, K. (2019). s. 1175; Çaptuğ, M. (2021). s. 137 vd. İlkenin Fransız yüksek yargı organları tarafından hukukun genel ilkesi olarak tanınması, ancak Ceza hukuku bakımından ilkenin anayasal değeri bulunması hakkında bkz. Akıllıoğlu, T. (1984). “Yasaların Zaman Bakımından Uygulanmasına İlişkin Bazı Sorunlar”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 17., S. 3., s. 38.

129 Duran, L. (1964). s. 403.

130 Tan, T. (1970). s. 59-60.

131 AYM, E.1976/51, K.1977/16, 10/3/1977, Resmî Gazete, S. 15977.

132 Uler, Y. (1970). s. 10.

2. Kazanılmış Hak Müesses Vaziyet (Kazanılmış Durum) ve Haklı Beklenti

Teorik olarak idari işlemlerin amacı ilgilileri hak sahibi yapmak değil kamu yararını gerçekleştirmek olmakla birlikte kimi durumlarda idare, faaliyet yürütürken kişiler lehine hak yaratan işlemler yapabilir¹³³. Hak yaratan işlemlerin ilgililer lehine bir avantaj yarattığından bahsedilebilir¹³⁴. Hak yaratan işlem (kazanılmış hak), ortaya çıkma anında hukuka uygun olarak tamamlanmış ve kişinin lehine sonuçlar doğuran daha sonra mevzuat değişikliği ya da işlemin geri alınması söz konusu olsa dahi hukuk düzenince korunması gereken hak olarak tanımlanmaktadır¹³⁵. Ne var ki bu tanım, geri alınan idari işlemin ve kazanılmış hakkın bir arada bulunmasının tutarsız olması gerekçesiyle eleştirilmektedir¹³⁶. İdare hukukunda kazanılmış hak, ancak statü dolayısıyla genel durumun kişisel bir duruma dönüşmesinden sonra söz konusu olabilir¹³⁷. Kazanılmış hakkın doğması için hukuka uygun yapılmış subjektif (birel) bir işlemin varlığı¹³⁸ gerektiği gibi oluşan hakkın hileyle elde edilmemiş, kesinleşmiş, kamu düzenini ihlal etmemiş veya kamu yararına ağır biçimde aykırılık taşıyor olması gerekir¹³⁹.

İtalyan hukukunda kazanılmış hak (hak yaratıcı işlem) kavramından subjektif hukuki durumlar/subjektif haklar

133 Ulusoy, A. D. (2019). s. 430.

134 Gözler, K. (2019). s. 1246. Bu avantajlar parasal-mali-iktisadi niteliktedir. Virzi, F. V. (2018). s. 25. “Statü kişi için kazanılmış hak değilken statüye bağlı sonuçlar malvarlığına etki ettiği oranda kazanılmış hak doğurabilir. Özellikle idarenin statü ilişkisine bağlı olarak yaptığı ödemelerden ve idarenin mülkiyet hakkına etki eden işlemlerden malvarlığına yönelik sonuçlar doğurabilir. Memurun statüsünden kaynaklanan mali haklar ilk duruma, inşaat ve iskân izinlerinden kaynaklanan haklar ikinci duruma örnektir.” Karahanoğulları, O. (2022). s. 132.

135 Oğurlu, Y. (2003). s. 8.

136 Erguvan, D. D. (2016). s. 145.

137 Onar, S. S. (1966). s. 482; Kazanılmış hak kavramıyla, geçmişte oluşmuş kişisel bir statünün veya hükmünü tamamlayarak sona ermiş statülerin korunması amaçlanmaktadır. Akılhoğlu, T. (1984). s. 41.

138 Uler Y. (1970). s. 8, dipnot 24.

139 Ulusoy, A. D. (2019). s. 431-432.

(*situazioni giuridiche soggettive/ diritti soggettivi*) anlaşılmaktadır¹⁴⁰. İtalyan hukuk doktrininde hak yaratan işlemlerin geri alınıp alınamayacağı tartışmalı olup¹⁴¹, İtalyan Devlet Konseyi işlemin geri alınabilmesi için, hukuka aykırılığı, güncel ve somut kamu yararının varlığını aramaktadır¹⁴². Kamu yararının üstün olduğunun tespit edilebildiği durumlarda işlemin geri alınmasının zorunluluğu konusunda bir sorun bulunmadığı fakat kamu yararının bireysel çıkarlardan üstünlüğünün belirsiz olduğu durumlarda dahi idare mahkemelerinin işlemin geri alınmasının zorunlu olduğuna ilişkin kararları doktrinde eleştirilmektedir¹⁴³. İtalyan hukukunda (Fransız hukukundan farklı olarak) idari işlemin geri alınması, büyük ölçüde takdir yetkisine dayandırılmaktadır¹⁴⁴. İtalyan Devlet Konseyi; hukuka aykırı idari işlemin kaldırılması konusunda da idarenin takdir yetkisinin bulunduğunu kabul etmekte, ancak kimi durumlarda¹⁴⁵ bunun sadece bir yetki değil aynı zamanda yükümlülük olduğu yönünde karar vermektedir¹⁴⁶. Ancak Konseyin işlemin kaldırılmasını hukuki bir görev olarak değil ahlaki bir yükümlülük olarak tanımladığı bir kararı da bulunmaktadır¹⁴⁷. Ayrıca geri alınan idari işlemdeki hukuka aykırılık iptal nedenlerinden daha geniş değerlendirilmektedir¹⁴⁸.

140 Virzi, F. V. (2018). “La Doverosità del Potere di Annulamento d’ufficio”, *federalismi.it- Rivista di Diritto Pubblico Italiano, Comparato, Europeo*, No. 14., s. 4 vd.; di Modugno, N. (2024). s. 287; Ramajoli, M. (2016). s. 108 vd.; Allena, M. (2018). s. 87 vd.; Tan, T. (1974). s. 552.

141 a.g.e. s. 561-562.

142 Cons. Stato, Sez. V, 25 Maggio 1928, n. 279. Kararı aktaran Allena, M. (2018). s. 26. Aynı yönde güncel kararlar için bkz. Cons. Stato, Sez. II, 16 Dicembre 2019, n. 8500; Cons. Stato, Sez. VI, 25 Novembre 2019, n. 7989.

143 Virzi, F. V. (2018). s. 33.

144 Allena, M. (2018). s. 28-29. Benzer görüşler için bkz. Matarella, B. G. (2015). s. 419; Virzi, F. V. (2018). s. 4 vd.; Clarich, M. (2019). s. 225.

145 İtalya’da idari işlemin geri alınmasında takdir yetkisinin mi ve bağlı yetkinin bulunduğuna ilişkin tartışmalar için bkz. Tan, T. (1974). s. 560.

146 Cons. Stato, Sez. IV, 14 Maggio 1926, n. 254; Cons. Stato, Sez. IV, 18 Luglio 1930, n. 286. Kararları aktaran Allena, M. (2018). s. 16-17.

147 Cons. Stato, Sez. V, 23 Febbraio 1935, n. 90. Kararı aktaran Allena, M. (2018). s. 23, dipnot 30.

148 di Modugno, N. (2024). s. 283.

Türkiye’de de yargı organları kazanılmış hakkın tanımını yapmış ve hangi durumlarda kazanılmış hakların koruna-acağına ilişkin çeşitli kararlar vermiştir. Anayasa Mahkemesi, bir erken dönem kararında, kamu hukukunda kazanılmış hakların temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması çerçevesinde, dokunulmazlık ve ilişilmezlik düşüncesinin yumuşatılarak uygulanabileceğini belirterek hüküm kurmuştur¹⁴⁹. Karar, Yüksek Mahkemenin temel haklarla kazanılmış hakları birbirine karıştırdığı gerekçesiyle eleştirilmektedir¹⁵⁰. Yüksek Mahkemeye göre kazanılmış hak, ancak statü dolayısıyla genel durumun kişisel bir duruma dönüşmesinden sonra söz konusu olabilir¹⁵¹. Yüksek Mahkeme bir başka kararında kazanılmış hak kavramını şöyle tanımlamıştır: *“Gerek öğretilde ve gerek uygulamalarda tanımı çeşitli görüşe ve kabule elverişli bir kavram olan (kazanılmış hak), özel hukuk ve kamu hukuku alanlarında bireyler açısından önemli bir konudur ve genel olarak, bir hak sağlamaya elverişli nesnel yasa kurlarının bireylere uygulanması ile onlar için doğan öznel hakkın korunması anlamında kabul edilebilir.”*¹⁵² Bu bağlamda kazanılmış hak statüden doğan, tahakkuk etmiş, kesinleşmiş ve kişisel alacak niteliği bulunan haklar için söz konusu olabilir¹⁵³.

149 AYM, E.1971/22, K.1971/54, 10/6/1971, Resmî Gazete, S. 14083. Yüksek Mahkeme 1982 Anayasası döneminde verdiği bir kararında kazanılmış hak kavramının genişletilerek sürekli hâle gelmesinin mümkün olmadığına karar vermiştir: *“(…) İlerde, aldıkları belgelerin iptal edileceği endişesi olmazsa ormanların yok edilmesi önlenemez. Bir kez, yasanın bir kuralına aykırı biçimde edinilen hakka, daha üstün bir hak bulunmasına karşın, sonsuza değin geçerlik tanımak, kazanılmış hak durumunu genişleterek Anayasa’nın özel kuralı karşısında sağlıklı kabul etmek kötü niyetlileri bu yolda davranmaya özendirir ve böylece ormanların daralması sonucunu doğurur.”* AYM, E.1988/35, K.1989/13, 14/3/1989, Resmî Gazete, S. 20263.

150 Oğurlu, Y. (2003). s. 32.

151 AYM, E.1976/45, K.1977/1, 13/1/1977, Resmî Gazete S. 16242. *“Kazanılmış hak deyimi, öğretilde ve uygulamada, niteliği ve kapsamı ile açık biçimde tamamlanmamıştır. Anayasa Mahkemesi’nce de kabul edildiği üzere, “Statü hukuku” esasına dayalı nesnel ve düzenleyici kuralların egemen olduğu idare hukuku alanında bu tür haktan genellikle söz edilmemektedir. Burada ancak statü hukukunun olanak verdiği oranlarda ve koşullarda, genel durumun kişisel duruma dönüşmesinden sonra kazanılmış haklar ortaya çıkabilmektedir.”* AYM, E.1988/12, K.1988/32, 28/9/1988, Resmî Gazete, S. 20016.

152 AYM, E.1976/51, K.1977/16, 10/3/1977, Resmî Gazete, S. 15977.

153 AYM, E.1989/11, K.1989/48, 12/12/1989, Resmî Gazete, S. 20410.

Danıştay “Gerek öğretide, gerekse uygulamada, kişilerin hukuki statülerini belirlemiş ve buna dayalı olarak da yeni hukuki durumların ve hakların elde edilmesine neden olmuş, bir başka deyişle hukuki sonuçlarını yerine getirmiş olan durumların, artık geriye dönülmez, vazgeçilmez haklar olduğu, yani kazanılmış hak teşkil ettiği de bilinmektedir” demek suretiyle kazanılmış hakları tanımlamıştır¹⁵⁴. Danıştay Boğaziçi Kanunu’nun bir hükmünün Anayasa Mahkemesi tarafında iptal edilmesinden sonra verdiği görüşte, kazanılmış hakların her bir olay özelinde incelenmesinin, yani kavramın işlevsel niteliğinin doktrinde ve Danıştay içtihatlarında kabul edildiğini, idari işlemlerin geçmişe etkili olmamasının kazanılmış hakların korunmasını amaçladığını belirtmiştir¹⁵⁵. Bununla birlikte inşaat ruhsatlarının kazanılmış hak yaratması konusunda özgün bir durum bulunmaktadır. İmar planlarının idare mahkemeleri tarafından iptali durumunda ilgililerine verilmiş olan inşaat ruhsatları hukuka aykırı hâle gelebilmektedir. Ancak inşaatla hiç başlanmaması, inşaatın tamamının veya bir bölümünün bitirilmesi, geri alma işleminin zaman bakımından etkisini belirleyecektir. İmar planının iptali hâlinde, buna dayanılarak alınan inşaat ruhsatları kendiliğinden ortadan kalkmamaktadır¹⁵⁶. Ancak iptal¹⁵⁷ tarihine kadar tamamlanmış binanın¹⁵⁸ veya inşaatın tamamlanmış kısmının¹⁵⁹ kazanılmış hak oluşturduğu kabul edilmektedir. Aslında bu son durumda kazanılmış haktan değil kazanılmış durumdan (müesses vaziyetten) bahsedilmesi

154 Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulunun 14/6/1989 tarihli ve E.1989/1-2, K.1989/2 sayılı kararı, *Danıştay Dergisi*, C. 20., S. 76-77., s. 75.

155 Danıştay Birinci Dairesinin 19/12/1988 tarihli ve E.1988/336, K.1988/355 sayılı kararı, *Danıştay Dergisi*, C. 19., S. 74-75., s. 76.

156 Danıştay Altıncı Dairesinin 11/2/2004 tarihli ve E.2002/4645, K.2004/685 sayılı kararı, LEGALBANK.

157 Danıştay Altıncı Dairesinin 3/12/1998 tarihli ve E.1997/6294, K.1998/5931 sayılı kararı, *Danıştay Dergisi*, C. 29., S. 100., s. 266.

158 Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulunun 23/10/2008 tarihli ve E.2005/1721, K.2008/1837 sayılı kararı, LEGALBANK.

159 Danıştay Altıncı Dairesinin 8/12/2004 tarihli ve E.2003/3435, K.2004/6378 sayılı kararı; 20/2/2004 tarihli ve E.2003/6430, K.2004/948 sayılı kararı, LEGALBANK.

daha doğru olurdu¹⁶⁰. Bu kavramların ilki hem geçmişe hem de geleceğe etkiliyken, ikincisi kural olarak¹⁶¹ sadece geçmişe yöneliktir¹⁶². Ayrıca hukuka aykırı işlemler kazanılmış hak değil kazanılmış durum (müesses vaziyet) yaratır¹⁶³. Danıştayın ilgili kararları doğrultusunda, inşaatın hiç başlamaması durumunda ruhsatın geri alınabileceği, inşaatın geldiği aşamaya kadar olan kısmın korunacağı, inşaatın tamamlanması durumunda ise ruhsatın geri alınamayacağı söylenebilir. Ancak Danıştayın bu konudaki yaklaşımı zaman içerisinde değişmiştir. Yüksek Mahkeme, imar planının yargı kararıyla iptal edilmesinden sonra ruhsatın idare tarafından geri alınması veya ruhsatın dava konusu olması¹⁶⁴ durumlarında kazanılmış hakkın doğmayacağına, tamamlanan inşaatların dahi yıkılmasının hukuka uygun olduğuna, ancak inşaatı izin vererek kusurlu eylemde bulunan idarenin iyi niyetli kişilerin zararını tazmin etmesi gerektiğine karar vermektedir¹⁶⁵. Ka-

160 Benzer görüş için bkz. Şahin, C. (2018). "Danıştay Kararlarına Göre İmar Planının Yargı Yerince İptal Edilmesinin Yapının Hukuki Durumuna Etkisi – Eleştirel Bir Bakış", *İstanbul Hukuk Mecmuası*, C. 76., S. 2., s. 767; Erguvan, D. D. (2016). s. 338-339.

161 Kanunsuz atamanın veya terfiin iki derece yükselmeden sonra (altı yıl) geri alınmaması durumunda kazanılmış durum (müesses vaziyet) geleceğe de etkilidir. Erguvan, D. D. (2016). s. 334-335. Kazanılmış durumun (müesses vaziyetin) her durumda geçmişe ve geleceğe yönelik etkisinin bulunduğu ilişkin görüş için bkz. Gündüz, F. E. (2010). s. 217.

162 Yargıtay İçtihatları Birleştirme Büyük Genel Kurulunun 27/1/1973 tarihli ve E.1972/6, K.1973/2 sayılı kararı, Resmî Gazete, S. 14497.

163 Tan, T. (1970). s. 59-61; Sancakdar, O. vd. (2021). s. 382; Akyılmaz, B., Sezginer M. ve Kaya, C. (2023). s. 486-487; Oğurlu, Y. (2003). s. 202-203. Yazar, Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin 15/1/1997 tarihli ve E.1996/312, K.1997/11 sayılı kararında hukuka aykırı işlemin kazanılmış hak yaratabileceğinden bahsedilmesini, bu durumun ancak hukuka uygun işlemler bakımından söz konusu olabileceği gerekçesiyle eleştirmektedir. Oğurlu, Y. (2003). s. 219, dipnot 131.

164 Yüksek Mahkemeye göre dava konusu olma, ruhsatı geri alma işlemine karşı açılan davanın reddedilmesi veya idarenin verdiği ruhsatın mahkeme tarafından iptal edilmesi kararlarının kesinleşmesidir.

165 Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulunun 12/11/2014 tarihli ve E.2012/477, K.2014/3990 sayılı kararı; Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunun 3/3/2016 tarihli ve E.2014/2009, K.2016/653 sayılı kararı, LEXPERA; Danıştay On Dördüncü Dairesinin 4/6/2012 tarihli ve E.2011/3942, K.2012/4150 sayılı kararı; 28/2/2013 tarihli ve E.2011/10119, K.2013/1433

rarlarda idarenin imar planlarını ancak kaldırabileceği veya değiştirebileceği, mahkemenin iptal kararlarının etkisinin ise geçmişe dönük olduğu belirtilmektedir. Yüksek Mahkeme, imar planının iptalinden sonra inşaat ruhsatının başından itibaren hukuka aykırı hâle geldiği gerekçesiyle verilen yıkım kararlarını hukuka uygun bulmaktadır. Yüksek Mahkemenin vermiş olduğu kararlar, idari işlem teorisi bakımından doğru olmakla beraber sonuçları itibarıyla ağırdır. İdarenin yaptığı imar planına dayanılarak ruhsata göre yapılan inşaatların, tamamlanmış ve aradan uzun yıllar geçmiş olsa dahi, yıkılması ve ilgililere tazminat ödenmesi oldukça masraflı bir yoldur. Bu bakımdan hukuka aykırılıkla idari istikrar arasındaki denge bozulmuş olmaktadır. Belirli bir seviyeye gelmiş veya tamamlanmış binalar konusunda kazanılmış durumun (müesses vaziyet) varlığının kabulünün daha doğru olacağını düşünüyoruz¹⁶⁶. Böylece inşaatın yıkımı için masraf yapılmasına ve ilgililere tazminat ödenmesine gerek kalmayacaktır.

Son olarak haklı beklenti kavramına değinmek istiyoruz. Kazanılmış haklara saygı, hukuk devletinin gerçekleştirilmesinin bir aracıdır¹⁶⁷. Hukuki güvenlik ilkesinin bir uzantısı olan haklı beklenti¹⁶⁸ ise yetkililerin taahhüdüne veya devam eden hukuki uygulamalara dayanılarak ilgililerin belirli hak-

sayılı kararı; 28/2/2013 tarihli ve E.2011/14794, K.2013/1444 sayılı kararı; 19/2/2015 tarihli ve E.2012/5272, K.2015/1268 sayılı kararı; 20/1/2016 tarihli ve E.2015/10132, K.2016/92 sayılı kararı, LEXPERA. Aynı Dairenin benzer konuda verdiği bir kanun yararına bozma kararı için bkz. Danıştay On Dördüncü Dairesinin 20/1/2016 tarihli ve E.2015/10132, K.2016/92 sayılı kararı, LEGALBANK. İmar planının iptali sonrasında ruhsatın iptalinin veya geri alınmasının doğrudan yıkım kararı verilmesine yol açmaması gerektiği, ilgili yapının ancak ruhsatlı yapı statüsünü kazanamamasının kesinleşmesi durumunda yıkılabileceği gerekçesiyle Danıştayın bu kararları eleştirilmektedir. Şahin, C. (2018). s. 776.

166 Yapı ruhsatının dayandığı kuralın iptal edilmesi durumunda ruhsatın kaldırılması gerektiği, kazanılmış hakkın ancak ruhsattan doğan mülkiyet hakkına dâhil olmuş değerler için söz konusu olabileceğine ilişkin görüş için bkz. Karahanoğulları, O. (2022). s. 137.

167 Balta, T. B. (1968-1970). s. 63; Günday, M. (2017). s. 45; Ulusoy, A. D. (2019). s. 87; Oğurlu, Y. (2003). s. 40.

168 Bülbül, E. (2010). s. 41.

ları elde etme beklentilerinin korunması olarak tanımlanmaktadır¹⁶⁹. Kazanılmış haktan farklı olarak haklı beklentide, hakkın henüz doğmadığı kabul edilmektedir¹⁷⁰. Dolayısıyla bu iki kavram arasında zaman bakımından bir farklılık bulunduğu söylenebilir. Haklı beklenti kavramının, 2000'li yıllardan itibaren yargı kararlarında kullanılmaya başlandığı; Anayasa Mahkemesi, Danıştay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin haklı beklenti konusunda ilgililer lehine sonuç doğuran bazı kararlar verdiği görülmektedir¹⁷¹. Bu bağlamda idarenin, faaliyet yürütürken kazanılmış hakların yanında haklı beklentileri de göz önünde bulundurması gerekir. Örneğin düzenleyici işlemler kazanılmış hak yaratmaz¹⁷². Bunlar hukuki durum¹⁷³ veya haklı beklenti yaratır¹⁷⁴. İlgililerin haklı beklentilerinin karşılanması için kanunlara ve düzenleyici işlemlere geçiş hükümlerinin konulması gerektiği vurgulanmalıdır¹⁷⁵.

Kazanılmış haklara ilişkin bir diğer önemli konu, bunların temel haklarla olan bağıdır. Kazanılmış haklarla insan haklarının ve temel hakların doğrudan ilişkili olmadığı, ilkinin sonradan, diğerinin ise doğuştan kazanıldığı iddia edilmektedir¹⁷⁶. Bu yorum liberal anlayışın sonucudur. Bize göre, haklar doğuştan değil ancak devlet tarafından düzenlendiğinde/tanıldığında söz konusu olabilir¹⁷⁷. Temel haklarla kazanılmış

169 Oğurlu, Y. (2003). s. 223.

170 a.g.e. s. 227; Ulusoy, A. D. (2019) s. 441.

171 Türkiye'de yargı organının haklı beklenti kavramına yaklaşımı için bkz. Erguvan, D. D. (2016). s. 184 vd. Karşılaştırmalı hukukta yargı organının kavrama yaklaşımı için bkz. Oğurlu, Y. (2003). s.229 vd.

172 Onar S. S. (1966). s. 482; Gözler, K. (2019). s. 1247. Karşı görüş için bkz. Güneş, T. (1965). s. 169.

173 Tan, T. (1970). s. 67.

174 Gündüz, F. E. (2010). s. 191-192.

175 Karahanoğulları, O. (2022). s. 127; Oğurlu, Y. (2003). s. 283.

176 a.g.e. s. 33.

177 "Hukukun oluşumu, toplumsal ilişkilerden türeyen kurallara iradi müdahale ile gerçekleşir. Toplumsal ilişkilerde mevcut olan düzenliliklerin devlet tarafından söylenmesi, soyut kurallar olarak düzenlenmesi ve bunların arkasına güç konulması hukuk düzeninin temel kaynağıdır. Ayrıca, devletin toplumsal ilişkilere bastırma veya geliştirme için müdahale etmesinin aracı veya sonucu olarak da hukuk

haklar arasındaki ilişkide devletin merkezî bir rolü bulunmaktadır. Çalışmanın ilerleyen kısmında bunlar arasındaki ilişkiyi idari işlemin geri alınması bağlamında inceleyeceğiz.

B. İDARİ İŞLEMİN GERİ ALINMASIYLA TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER ARASINDAKİ İLİŞKİ

İdari işlemin geri alınması kimi durumlarda temel hak ve özgürlükleri doğrudan etkilemektedir. Özellikle imar hukukundaki uygulamalar ve ilgisine yapılan ödemeler Anayasa'nın 35. maddesinde düzenlenen mülkiyet hakkıyla, öğren-ciliğe son verme/kaydın geri alınması işlemleri Anayasa'nın 42. maddesinde düzenlenen öğrenim hakkıyla, pasaportun ve ehliyetin geri alınması işlemleri Anayasa'nın 20. ve 23. maddelerinde düzenlenen özel hayata saygı hakkıyla ve seyahat özgürlüğü sıkı bir ilişki içerisinde.

Mülkiyet, kişinin doğada bulunan nesneleri emeğiyle dönüştürmesi, onu ortak mülkiyet olmaktan çıkarması olarak tanımlanmaktadır¹⁷⁸. Benzer bir tanıma göre insan, vücudunu harekete geçirerek kendi dışında bulunan doğayı değiştirir ve ortaya çıkan *ürünü* mülk edinir¹⁷⁹. Burada sadece tüketim nesneleri bakımından mülkiyetten bahsettiğimiz için üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete değinmiyoruz. Anayasa Mahkemesi de mülkiyet hakkını emekle bağlantılı bir biçimde tanımlamaktadır:

“Anayasa'nın 35. maddesinin birinci fıkrasında, “Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir.” denilmek suretiyle mülkiyet hakkı güvenceye bağlanmıştır. Birey özgürlüğü ile

kuralları oluşur. Devletin oluşumuna katkıda bulunduğu ama her halükarda toplumsal ilişkilerden türemiş kuralları iradesinden geçirerek biçimselleştirmesinden hukuk düzeni oluşur. Hukuk düzeni toplumsal ilişkilerin hukuksal kurgusudur.” Karahanoğulları, O. (2018). *Marksizm ve Hukuk- Diyalektik Hukuk Bilimi*, İstanbul: Yordam Kitap, s. 235.

178 Locke, J. (1980). *Second Treatise of Government*, Indianapolis: Hackett Publishing Company, s. 19.

179 Marx, K. (2011). *Kapital Cilt I*, Selik, M. ve Satlıgan N. (Çev.), İstanbul: Yordam Kitabevi, s. 182.

doğrudan ilgili olan mülkiyet hakkı, bireye, emeğinin karşılığına sahip olma ve geleceğe yönelik planlar yapma olanağı tanıyan temel bir haktır. Mülkiyet hakkı, ekonomik değer ifade eden ve parayla değerlendirilebilen her türlü malvarlığı haklarını kapsamaktadır. Bununla birlikte, anayasallık denetiminde ekonomik değer ifade eden malvarlıklarına ilişkin olarak Anayasa'nın 35. maddesi kapsamında inceleme yapılabilmesi için ilgili mülkün hâlihazırda kişilerin mülkiyetinde bulunması gerekmektedir.¹⁸⁰

Maaş¹⁸¹, ücret, yaşlılık aylığı¹⁸², emeklilik ikramiyesi¹⁸³, kıdem tazminatı¹⁸⁴ gibi ödemeler Anayasa Mahkemesi tarafından mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu tür ödemelerin ve benzerlerinin idare tarafından süre sınırı olmaksızın geri alınması mülkiyet hakkına müdahale anlamına gelecektir. Bu bağlamda hukuka aykırı olarak yapılan ödemelerin; açık hatanın, ilgisinin hilesinin veya yanıltıcı beyanının bulunmaması durumlarında dava açma süresince, dava açılmışsa dava süresince geriye alınabilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Anayasa Mahkemesi eğitim hakkını da ayrıntılı bir biçimde tanımlamış ve kapsamını belirlemiştir:

“Eğitim hakkı, Anayasa’da düzenleniş biçimiyle sosyal bir hak olarak devlete karşı ileri sürülebilir nitelikte bir temel haktır. Devlet, eğitim olanaklarının ve buna ilişkin altyapının sağlanması yükümlülüğü beraberinde, hiçbir ayırım yapmadan, herkesi eşit biçimde bu haktan yararlandırmak durumundadır. İlâveten eğitim hakkı kapsamında devletin, kendi dışında

180 AYM, E.2019/78, K.2020/6, 23/1/2020, Resmî Gazete, S. 29417.

181 Ayten Yeğenoğlu, B. No: 2015/1685, 23/5/2018.

182 AYM, E.2019/50, K.2019/96, 25/12/2019, Resmî Gazete, S. 31078; Muzaffer Peker, B. No: 2016/7192, 7/11/2019.

183 AYM, E.2018/8, K.2018/85, 11/5/2018, Resmî Gazete, S. 31299; Ferda Yeşiltepe [GK], B. No: 2014/7621, 25/7/2017.

184 AYM, E.2018/8, K.2018/85, 11/7/2018, Resmî Gazete, S. 30615; Adnan Alver, B. No: 2014/5800, 9/11/2017.

diğer bireyler tarafından da eğitim hakkının kullanılmasını engelleyen uygulamalara son verecek tedbirleri alma yönünde pozitif yükümlülüğü bulunmaktadır.¹⁸⁵

Yüksek Mahkemeye göre eğitim hakkı; yükseköğrenim seviyesini kapsayan¹⁸⁶, mevcut eğitim kurumlarına etkili erişimi güvence altına alan¹⁸⁷, devlete bireylerin eğitim-öğretim almasını engellememe biçiminde negatif ödev yükleyen¹⁸⁸ niteliklere sahiptir. Tüm bu nitelikler dolayısıyla eğitim ve öğrenim hakkına geri alma işlemiyle yapılan müdahalelerde idarenin çok titiz davranması gerekmektedir. Ödemelerin geri alınması süresi konusundaki düşüncemiz, kayıt silinmesi veya diplomaların geri alınması gibi eğitim öğretim hakkına müdahale edilen durumlar için de geçerlidir. İdare mahkemelerinin de ilgililerin eğitim ve öğretim hakkının koruyucusu olması gerekmektedir. Nitekim yukarıda Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulunun 6/7/1987 tarihli ve E.1987/1,2,4, K.1987/2 sayılı kararıyla üniversiteye giriş sınavında hile yapan öğrencilerin dahi tekrar sınava girerek bir yükseköğretim kurumuna girmesi olanaklı kılınmıştır. Doktrinde ve yargı uygulamasında çokça atıf yapılan kararın bu yönü hiç irdelenmemiştir. Bu bakımdan ilgili kararın, eğitim-öğretim hakkının korunması bakımından köşe taşı niteliğinde olduğunu düşünüyoruz.

Anayasa Mahkemesi yakın tarihli bir kararında, kişinin yüksek lisans mezuniyetinden sonra programa giriş sınavının idare mahkemesi tarafından iptali kararının Danıştay tarafından

185 AYM, E.2018/78, K.2022/114, 13/10/2022, Resmî Gazete, S. 32120.

186 Hikmet Balabanoğlu, B. No: 2012/1334, 17/9/2013; İhsan Asutay, B. No: 2012/606, 20/2/2014.

187 Mehmet Reşit Arslan ve diğerleri, B. No: 2013/583, 10/12/2014. Anayasa Mahkemesi bu kararda eğitim hakkının özel niteliğine vurgu yapmaktadır: “Eğitim, Anayasa tarafından doğrudan güvence altına alınmış bir haktır. Ayrıca eğitim, çok özel bir kamu hizmeti olarak sadece doğrudan faydaları olan bir hizmet değil geniş sosyal fonksiyonları da olan bir hizmettir. Demokratik bir toplumda insan haklarının korunması ve devamı için eğitim hakkının vazgeçilmez ve temel bir katkısı olduğu da aşîkârdır.”

188 Adem Öğüt ve diğerleri, B. No: 2014/20527, 22/11/2017; Yüksel Baran, B. No: 2012/782, 26/6/2014.

onanması gerekçesiyle, ilgili enstitünün mezuniyetten iki yıl sonra diploma veya mezuniyet belgesi verilmesi talebini reddeden işleminin eğitim hakkını ihlal ettiğine karar vermiştir:

“İdare (...) ancak başvurucunun eğitiminin tamamlamasından yaklaşık 2 yıl 5 ay sonra eğitiminin geçersiz sayıldığını başvurucuya bildirmiştir. Bu durumda idarenin iyi yönetim ilkesine uygun hareket etmediği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak başvurucunun yüksek lisans eğitiminin geçersiz sayılması suretiyle eğitim hakkına yapılan ağır müdahalenin sınavın iptaline ilişkin mahkeme kararının uygulanmasında menfaati bulunan kişilerin haklarının korunması için başvurulabilecek son çare olduğu idarece ortaya konulamamıştır. Ayrıca sınavın iptal edilmesinde başvurucunun kusurunun bulunmadığı, tüm kusurun idareye ait olduğu, idarenin başvurucunun eğitimi tamamlamasının üzerinden uzunca bir süre geçtikten sonra iyi yönetim ilkesine aykırı olarak durumu düzeltme yoluna gittiği ve başvurucunun bu sonucu katlanmasını gerektiren haklı gösterebilecek bir nedenin bulunmadığı gözetildiğinde sınavın iptaline ilişkin kararın uygulanmasındaki kamusal yarar ile başvurucunun yüksek lisans eğitiminin tanınmasındaki bireysel yarar arasında adil bir dengenin kurulmasında başarısız olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Açıklanan gerekçelerle somut olayda Anayasa’nın 42. maddesinde güvence altına alınan eğitim hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir.¹⁸⁹”

Yüksek Mahkeme benzer bir kararında yatay geçiş koşullarını taşıyıp taşımadığı incelenen ilgilinin, seminer dersi alma koşulunu taşınamaması nedeniyle diplomasının bir yıldan biraz fazla bir süre sonra geri alınması işleminin iptali talebinin istinaf ve temyiz aşamalarında reddedilmesini eğitim hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir:

189 Şehmus Altuğrul, B. No: 2017/38317, 13/1/2021.

“Başvurucu Süleyman Demirel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’ni bilmekle yükümlüdür. Bu bağlamda Yönetmelik’te öngörülen söz konusu zorunluluğa rağmen başvurucunun doktora eğitimi sırasında seminer dersi alma yönünde bir talebinin bulunduğu ilişkin herhangi bir açıklama yapmadığı görülmüştür. Bu bilgiler ışığında söz konusu eksiklik yönünden başvurucunun kendinden beklenen özeni gösterdiği söylenemez.

Bununla birlikte doktora yeterlilik sınavına katılma şartlarını taşınamamasına rağmen başvurucunun yeterlilik sınavına kabul edilmesinde idarenin kusuru olduğu, sınav için gerekli şartları taşıdığı hususunda idare tarafından hatalı bir değerlendirme yapıldığı da açıktır.

(...) Gerek başvurucunun gerekse idarenin kusurlu hareket ettiği bu uyumsuzlukta hatalı işlemde kaynaklanan tüm sorumluluğun başvurucuya yüklenerek -işlemin tesisinin üzerinden bir yıldan fazla zaman geçtikten sonra- diploma iptaline karar verilmesi iyi yönetim ilkesinin unsurlarından olan idarenin tutarlılığı prensibiyle de çelişmekte ve kamu menfaatleri ile bireysel yarar arasında kurulması gereken dengenin bozulmasına yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle somut olayda idarenin de yükümlülüklerini ihmal etmesinden doğan külfetin sadece başvurucuya yüklenmesi sonucu ortaya çıkmış ve bu durum başvurucunun eğitim hakkına yapılan müdahaleyi ölçsüz kılmıştır.

Açıklanan gerekçelerle Anayasa’nın 42. maddesinde güvence altına alınan eğitim hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir¹⁹⁰.”

Anayasa Mahkemesinin bu kararında, ilgilinin dersi alması gerektiğini bilebilecek durumda olmasına rağmen sessiz kalmasının yanıltıcı davranış veya yanlış beyan olarak değerlendirmemesi önemlidir. İdarenin kolayca tespit edebileceği

190 Abidin Pişgin, B. No: 2018/16871, 18/10/2023.

bir hukuka aykırılık konusunda gerekli özeni göstermemesi, ilgilinin diplomasının korunmasına yol açmıştır. Bu bağlamda idarenin bu tür durumlarda daha özenli hareket etmesi gerekmektedir.

Anayasa Mahkemesi, merkezî sınavlarda alınan puanlar konusunda yapıldığı iddia edilen usulsüzlüklere ilişkin bulguların somut olarak ortaya konulamaması durumunda hak ihlali kararı vermektedir. 2005-2010 yılları arasında Üniversiteler Arası Kurul Yabancı Dil Sınavı'na (ÜDS) ve Kamu Personeli Yabancı Dil Tespit Sınavı'na (KPDS) giren ilgililer, aldıkları puanların şüpheli görülmesi üzerine Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından sekiz ile on beş yıl sonra eş değer sınava çağırılmıştır. Sınava girmeyen veya önceki sınava göre düşük puan alan ilgililerin; doktora dereceleri, doçentlik ve profesörlük unvanları geri alınmış, bazıları bir alt kadroya atanırken, bazıları kamu görevinden çıkarılmıştır. Yüksek Mahkeme, sınava girilmemesine veya üzerinden uzun süre geçmiş sınavlar arasındaki puan farkına dayanılarak derecelerin ve unvanların geri alınmasının eğitim hakkını ihlal ettiğine karar vermektedir¹⁹¹. Ayrıca Yüksek Mahkemenin, eş değer sınava çağırılmanın mesleki statünün (doçentlik unvanı) kaybına yol açabileceği gerekçesiyle özel hayata saygı hakkının ihlal edildiğine ilişkin bir kararı da bulunmaktadır¹⁹².

İdari işlemin geri alınması, mülkiyet hakkının ve eğitim hakkının yanında, çalışma hakkının veya seyahat özgürlüğünün ihlal edilmesine de yol açabilmektedir. Ancak Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunulabilmek için Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 45. maddesine göre, AİHS'in ve Türkiye'nin taraf olduğu AİHS ek protokollerinin ve Anayasa'nın birlikte güvence altına aldığı bir hakkın ihlal edilmesi gerekir. Ne var ki çalışma hakkı, 1982 Anayasası'nda güvence altına

191 Özcan Bayrak, B. No: 2019/14060, 3/11/2022; Nurullah Kıratlı, B. No: 2019/372, 3/5/2023; Yunus Yıldırım ve diğerleri, B. No: 2018/35325, 12/7/2023.

192 Mustafa Güneş ve Bahar Özgür, B. No: 2022/77281, 28/5/2025.

alınmış olsa da AİHS'te düzenlenen haklardan değildir. Bu nedenle çalışma hakkının ihlali iddiasıyla yapılan başvurular için Anayasa Mahkemesi konu bakımından yetkisizlik kararı vermektedir¹⁹³. Bu nedenle, sürücü belgesinin geri alınması işlemlerine ilişkin başvurular, çalışma hakkının ihlaline değil mülkiyet hakkı veya özel hayata saygı hakkı kapsamında yapılmakta ve Yüksek Mahkeme mülkiyet¹⁹⁴ veya özel hayata saygı¹⁹⁵ hakkının ihlal edildiğine karar vermektedir. Sürücü belgesi geri alınan şoförün gelir kaybı yaşayacağı kesindir. Dolayısıyla mülkiyet hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi olağandır. Özel hayata saygı hakkının geri alma işlemiyle bağlantılandırılması ise dolaylı bir yoldan olmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre, mesleki ve özel hayat bir-biriyle yakından ilişkilidir. Ancak Mahkeme, mesleğe ilişkin yapılan bir müdahalenin belirli bir ağırlık düzeyinde olmasını aramaktadır¹⁹⁶. Anayasa Mahkemesi de benzer bir yaklaşım içerisinde¹⁹⁷. Seyahat özgürlüğü bakımından da benzer bir durum söz konusudur. Seyahat özgürlüğü Anayasa'nın 23. maddesinde ve AİHS'in 4 no'lu Ek Protokolü'nün 2. maddesinde düzenlenmiştir. Ancak Türkiye bu protokole taraf değildir. Bu nedenle seyahat özgürlüğünün ihlal edildiğine ilişkin talepler hakkında da Anayasa Mahkemesi konu bakımından yetkisizlik kararı vermektedir¹⁹⁸. Pasaportun iptal edilmesi işlemi seyahat özgürlüğünü ihlal edebilecektir. Fakat seyahat özgürlüğü bireysel başvurunun kapsamı dışında kaldığından Anayasa Mahkemesi, pasaportların geri alınması konusunda

193 Serkan Acar, B. No: 2013/1613, 2/10/2013; Sinan Ceylan, B. No: 2019/38275, 24/1/2024.

194 Ali Örs, B. No: 2020/17774, 18/9/2024.

195 Mahmut Aslanbay, B. No: 2020/22893, 2/4/2024.

196 Lekavičienė/Litvanya, B. No: 48427/09, 27/6/2017; Denisov/Ukrayna, B. No: 76639/11, 25/10/2018; Polyakh ve diğ. lerleri/Ukrayna, B. No: 58812/15, 17/10/2019.

197 K.Ş., B. No: 2013/1614, 3/4/2014; Serap Tortuk, B. No: 2013/9660, 21/1/2015; Bülent Polat, B. No: 2013/7666, 10/12/2015; Ata Türkeri, B. No: 2013/6057, 16/12/2015; Ö.Ç., B. No: 2014/8203, 21/9/2016; Haluk Öktem, B. No: 2014/13433, 13/10/2016; E.G., B. No: 2014/12428, 13/10/2016.

198 Sebahat Tuncel, B. No: 2012/1051, 20/2/2014.

meslekleri gereği yurt dışına sık gidip gelen (akademisyenler, ihracat departmanında çalışanlar), ailesi veya kendisi yurt dışında yaşayan/çalışan kişilerin özel hayata saygı hakkının ihlal edildiğine karar vermektedir¹⁹⁹. Anayasa'nın ve AİHS'in ortak koruma alanında bulunmayan temel hak ve özgürlüklerin dolaylı yoldan da olsa korunuyor olması sebebiyle Yüksek Mahkemenin kararlarını yerinde buluyoruz.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İdari işlemlerin geri alınması, Türkiye'de ve çeşitli kıta Avrupası ülkelerinde birtakım sorunlara yol açabilmektedir. Hukuki istikrar, belirlilik, kazanılmış hakların korunması gibi sebeplerle, kimi durumlarda hukuka aykırı işlemlerin ancak belirli sürelerde geri alınabileceği ilgili ülkelerin yüksek mahkemeleri tarafından kabul edilmektedir. Süre sınırı olmadan geri alma, dava açma süresi ve makul süre, geri alma konusunda temel ölçütler olarak kullanılmaktadır. Dava açma süresi kanunlar tarafından açıkça düzenlenmektedir. Ancak hangi işlemlerin dava açma süresinde geri alınabileceğine ilişkin Danıştayın çelişkili kararları bulunmaktadır. Süre sınırı olmadan, yani her zaman geri alınabilen işlemlerde de açık hatanın, hilenin varlığının veya yok hükmünde olmanın tespitinde kimi sorunlar yaşanmaktadır. Açık hata olduğunda kuşku bulunmayan bazı maddi hatalar Danıştay tarafından hata olarak değerlendirilmekte, idarenin dava açma süresinin geçmesinden sonra işlemini geri almasını iptal eden derece mahkeme kararları bozulmaktadır. Hileli bir eylem olduğu açık olan üniversite sınavına kendisi yerine başkasını sokan ilgililerin mezun olması durumunda Yüksek Mahkeme yakın döneme kadar, ancak öğrenim süresince kayıt silmenin

199 Onur Can Taştan, B. No: 2018/32475, 27/10/2021; Yağmur Erşan, B. No: 2018/36451, 27/10/2021; Asya Saydam, B. No: 2018/32268, 18/1/2022; Şengül Tükel, B. No: 2018/12456, 12/1/2022; Dilek Dünder, B. No: 2018/1272, 18/1/2022; Ayşen Çetintaş Doğan, B. No: 2018/7858, 18/1/2022; Ramazan Demir ve diğerleri, B. No: 2018/10727, 13/4/2022; Nevin Padem, B. No: 2018/32822, 26/5/2022; Necati Özkök, B. No: 2018/34658, 26/5/2022; İzge Hakan Günel, B. No: 2019/37323, 5/10/2023; Tuba Karahan, B. No: 2019/39517, 7/2/2024.

mümkün olduğuna karar veriyordu. Kararlarda mezuniyetten sonra ilgililerin hukuki istikrar ilkesi gereği kazanılmış haklarının bulunduğu belirtilmekteydi. Oysa ilgilinin hilesine dayanılarak yapılan işlemin hiçbir zaman kazanılmış hak yaratmayacağı ve bu işlemlerin her zaman geri alınabileceği kabul edilmelidir. Danıştayın 1973 ve 1987 yıllarında vermiş olduğu içtihadı birleştirme kararları da bu yöndedir. Neyse ki Danıştayın ilgili dairesi daha güncel bir kararında, hileli kayıt işleminin mezuniyetten yedi yıl sonra geri alınmasını hukuka uygun bulmuştur. Bu yöndeki kararların istikrar kazanması gerektiğini düşünüyoruz. Makul süre bakımından ise kavramın elastikiyeti nedeniyle mahkeme kararlarında yeknesaklık sağlanamamaktadır. Hukuka aykırı atama ve terfi konusunda makul süre, Danıştay içtihadı birleştirme kararlarında iki derece yükselmesi (altı yıl) olarak belirlenmiştir. Bunun dışındaki konularda makul süre, her bir olayda ayrı ayrı belirlenmektedir. Danıştayın, bazı durumlarda işlemin geri alınmasında uzun süreyi makul bulduğu, diğer durumlarda ise daha kısa süreleri makul bulmadığı çelişkili kararları bulunmaktadır. Bu çelişkiyi gidermek amacıyla kanunlarda, çeşitli konularda mahkemelere takdir yetkisi de tanıyan geri alma süreleri belirlenebilir. Örneğin öğrenim işlerinde yarıyıl, yıl veya mezuniyet süresi öngörülebilir. Mahkemeler de her bir olayın özelliğine göre bu süreleri uygulayabilir.

İdarenin işlemlerinin geri alınması kimi durumlarda zorunlu olabilir. Ancak işlemlerin geriye yürütülmesiyle hukukilik ve idari istikrar ilkesi arasında makul bir denge kurulmalıdır. İşlemlerin geri alınması; çalışma, eğitim, mülkiyet, özel hayata saygı hakkı ve seyahat özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına yol açabilmektedir. Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kararlarında, idarenin bu hakları sınırlandıran işlemlerinin hukuka uygun bulunması durumunda hakkın ihlal edildiğine karar vermektedir. Yüksek Mahkemenin, Anayasa'nın ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) ortak koruma alanında bulunmayan

birtakım hakları, başvuru dilekçesinde başka haklarla bağlantılandırılması şartıyla, dolaylı olarak koruduğu söylenebilir. Yüksek Mahkemenin kararları olumlu olmakla birlikte ilginin hak kaybı, çoğu durumda işlemin geri alınmasından uzun yıllar sonra giderilmektedir. Bu nedenle idare ve idari yargı organları her bir olayı ve olguyu ayrıntılı bir biçimde incelemeli, yurttaşların temel hak ve özgürlüklerden yararlanmasını, hukuk sisteminin öngördüğü sınırlamalar dışında daraltan eylem, işlem ve kararlardan kaçınmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKILLIOĞLU, Tekin (1984). “Yasaların Zaman Bakımından Uygulanmasına İlişkin Bazı Sorunlar”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 17., S. 3., ss. 36-45.
- AKYILMAZ, Bahtiyar, SEZGİNER, Murat ve KAYA, Cemil (2023). *Türk İdare Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- ALLENA, Miriam (2018). *L’annullamento d’ufficio dall’autotutela alla Tutela*, Napoli: Editoriale Scientifica.
- ALTINDAĞ, Halil (2016). “İdari İşlemin Geri Alınması Sebebi Olarak Açık Hata”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 20., S. 4., ss. 81-97.
- BALTA, Tahsin Bekir (1968-1970). *İdare Hukukuna Giriş*, Ankara: TODAİE Yayınları.
- BENVENUTI, Feliciano (1990). “Autotutela (diritto amministrativo)”, içinde *Scritti Giuridici Volume II*, Napoli: Jovene Editore, s. 1781-1821.
- BIYIKLI, H. İsmet (1973). “Fransız ve Türk Hukuk Sistemlerinde İdari İşlemlerin Geriye Yürümezliği İlkesi”, *Danıştay Dergisi*, C. 3., S. 11., ss. 82-132.
- BÜLBÜL, Erdoğan (2010). *İdari İşlemlerin Yürürlükten Kaldırılması*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- CLARICH, Marcello (2019). *Manuale di Diritto Amministrativo*, Bologna: Societa Editrice Il Mulino.
- CORSO, Guido (1969). *L’efficacia del Provvedimento*, Milano: Giuffrè Editore,
- ÇAPTUĞ, Mehpare (2021). “Hukuki Güvenlik İlkesinin Kavramsal Gelişimi”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, C. 9., S. 17., ss. 133-160.
- DURAN, Lûtfi (1964). *İdare Hukuku Meseleleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- DURAN, Lûtfi (1982). *İdare Hukuku Ders Notları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- ERGUUVAN, Derya Deviner (2016). İdari İşlemin Geriye Yürümezliği İlkesi ve Geri Alma İstisnası, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- ERKUT, Celal (1988). "İdare Hukukunda Yokluk Teorisi", *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, C. 9., S. 1-3., ss. 69-91.
- GÖZLER, Kemal (2019). *İdare Hukuku Cilt I*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref ve TAN, Turgut (2018). *İdare Hukuku Cilt I Genel Esaslar*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- GÜNDAY, Metin (2017). *İdare Hukuku*, Ankara: İmaj Yayınevi.
- GÜNDÜZ, Fatma Ebru (2010). İdari İşlemin Geri Alınması, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- GÜNEŞ, Turan (1965). *Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri*, Ankara: AÜSBF Yayınları.
- KARAHANOGULLARI, Onur (2018). Marksizm ve Hukuk- Diyalektik Hukuk Bilimi, İstanbul: Yordam Kitap.
- KARAHANOGULLARI, Onur. (2022). *İdare Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- LOCKE, John (1980). *Second Treatise of Government*, Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- MARX, Karl (2011). *Kapital Cilt I*, Selik, M. ve Satlıgan N. (Çev.), İstanbul: Yordam Kitabevi.
- MATARELLA, B. Giorgio (2015). Il Provvedimento, içinde Sabino Cassese (Der.), *Istituzione di Diritto Amministrativo* (ss. 353-422), Milano: Giuffrè Editore.
- MONTEDURO, Massimo (2014). "Retroattività del Provvedimento Amministrativo e Principi Generali Dell'ordinamento", *Amministrazione in Cammino*, ss. 1-33.
- OĞURLU, Yücel (2003). *İdare Hukukunda Kazanılmış Haklara Saygı ve Haklı Beklentiler Sorunu*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- ONAR Sıddık Sami (1966). *İdare Hukukunun Umumi Esasları Cilt I*, İstanbul: Hak Kitabevi.

- ÖZAY, İl Han (1996). *Günüşiğinde Yönetim*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- RAMAJOLI, Margherita (2016). “L’annullamento d’ufficio alla Ricerca di un Punto d’equilibrio”, *Rivista Giuridica di Urbanistica*, F. 32., No. 1-4., s. 99-124.
- SANCAKDAR, Oğuz, ÖNÜT, Lale Burcu, US DOĞAN, Eser, KASPOĞLU TURHAN, Mine ve SEYHAN, Serkan (2021). *İdare Hukuku Teorik Çalışma Kitabı*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- ŞAHİN, Cenk (2018). “Danıştay Kararlarına Göre İmar Planının Yargı Yerince İptal Edilmesinin Yapının Hukuki Durumuna Etkisi – Eleştirel Bir Bakış”, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, C. 76., S. 2., ss. 757-785.
- TAN, Turgut (1970). *İdari İşlemin Geri Alınması*, Ankara: AÜSBF Yayınları.
- TAN, Turgut (1974). “İtalyan İdare Hukukunda İdari İşlemin Geri Alınması”, içinde *Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta’ya Armağan*, Ankara: Sevinç Matbaası, ss. 537-564.
- ULER, Yıldırım (1970). *İdari Yargıda İptal Kararlarının Sonuçları*, Ankara: AÜHF Yayınları.
- ULUSOY, Ali Dursun (2019). *Yeni Türk İdare Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- VIRZI, F. Valerio (2018). “La Doverosità del Potere di Annulamento d’ufficio”, *federalismi.it- Rivista di Diritto Pubblico Italiano, Comparato, Europeo*, No. 14., s. 1-56.
- YILDIRIM, Turan, YASİN, Melikşah, KAMAN, Nur, ÖZDEMİR, Halit Eyüp, ÜSTÜN, Gül ve OKAY TEKİNSOY, Özge (2018). *İdare Hukuku*, İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- YILMAZ, Dilşat (2011). “Alman İdari Usul Hukuku’nda İdari İşlemin İdare Tarafından Hükümsüz Kılınması”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 15., S. 2., ss. 253-272.
- ZANOBINI Guido (1955). “Ricorso Amministrativo e Annulamento di Ufficio”, içinde *Scritti Vari di Diritto Pubblico*, Milano: Giuffrè Editore, ss. 477-484.

Çevrim İçi Kaynaklar

Amministrazione in Cammino, https://www.amministrazione-incammino.luiss.it/wp-content/uploads/2014/08/Monteduro_Retroatt_provv-amministr.pdf (Erişim Tarihi: 15/4/2025)

https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/EN/gesetz-testexte/VwVfg_en.pdf?__blob=publicationFile&v=3 (Erişim Tarihi: 15/4/2025)

https://www.bosettiegatti.eu/info/norme/statali/1990_0241.htm (Erişim Tarihi: 18/4/2025)